

Michał Mordań

Katedra Językoznawstwa Porównawczego i Stosowanego

Zakład Historycznego Językoznawstwa Słowiańskiego

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-5709-3469

O PAULINIE ŚWIĘCICKIM I JEGO UTWORACH Z PERSPEKTYWY ONOMASTYCZNEJ

Wstęp – kilka słów onomasty o autorze

Przed omówieniem nazw własnych w tomie powieści i opowiadań Paulina Święcickiego¹ wypada przedstawić kilka informacji onomastycznych o samym autorze.

Imię Święcickiego – *Paulin* należy niewątpliwie do grupy imion rzadkich w antroponimii historycznej, a tym bardziej współczesnej. Na gruncie języka łacińskiego, z którego się wywodzi (w formie *Paulinus*), stanowi z etymologicznego punktu widzenia przydomek, utworzony od imienia *Paulus* za pomocą formantu *-inus* wyrażającego przynależność. A zatem, *Paulin* (*Paulinus*) oznacza ‘należący do Paulusa, tj. Pawła’². Henryk Fros i Franciszek Sowa odnotowali 15 świętych z tym imieniem, z czego 9 postaci jest poświadczonych w literaturze hagiograficznej w stopniu miarodajnym³. W materiale imienniczym średniowiecznej Polski Maria

¹ Moje rozpoznania obejmują utwory pomieszczone w niniejszym tomie: *Przed laty. Powieść ukraińska, Trójka. Powieść, Moskal. Powieść z ostatnich czasów, Opowieści stepowe, Wycieczka do Pionin*.

² M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994, s. 303; H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 4, Kraków 2000, s. 539.

³ H. Fros, F. Sowa, *Księga imion...*, t. 4, s. 539–544.

Malec na podstawie danych kartoteki *Słownika staropolskich nazw osobowych* wynotowała jedynie 8 przykładów użycia tego imienia, na dodatek wszystkie są poświadczone w wersji łacińskojęzycznej⁴.

Niewielką częstotliwością użycia imię *Paulin* odznacza się też w czasach współczesnych. Jeśli weźmiemy pod uwagę dane z XX wieku, to w Polsce w 1994 roku imię to nosiło 239 mężczyzn⁵.

Zofia Abramowicz w obszernym, bo obejmującym niemal stuletni okres (1885–1985) i cztery grupy wyznaniowe, materiale imienniczym dotyczącym białostoczan odnotowała zaledwie dwa nadania, z czego jeden raz imię *Paulin* wystąpiło na drugiej pozycji w nominacji dwuimiennej. Imię to w materiale białostockim pojawiło się wyłącznie w okresie 1885–1905 i tylko w metrykach parafii rzymskokatolickiej⁶.

Imię *Paulin* jest także obecne w dyptychach Kościoła wschodniego. Imię cerkiewne *Pawlin* (*Paulin*) odnotowane jest m.in. w *Spisie imion prawosławnych*⁷ i *Kalendarzu prawosławnym*⁸.

W *Słowniku historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny* autorki podają kilka przykładów zestawień antroponimicznych, identyfikujących osoby ze stanu szlacheckiego (*szl. Piotr Pawleniuk, szl. Jan Pawleniuk, szl. Wawrzyniec Pawle-*

⁴ M. Malec, *Imiona chrześcijańskie...*, s. 303.

⁵ W latach 1911–1920 imię *Paulin* nadano w Polsce 62 razy, w kolejnych dekadach odpowiednio 67 (1921–1930) i 54 (1931–1940). W okresie powojennym omawiane imię traci na popularności: w latach 1951–1960 zostało nadane 11 razy, w 1961–1970 – 4 razy, w 1971–1980 – 11 razy, w 1981–1990 – 10 razy (K. Rymut, *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, Kraków 1995, s. 318).

Zdecydowanie częściej pozostaje w użyciu jego żeński odpowiednik *Paulina*. Na podstawie danych *Słownika imion* Kazimierza Rymuta (tamże) można stwierdzić, że w 1994 roku imię to nosiły 126552 kobiety. Także w perspektywie diachronicznej odznaczało się ono znacznie wyższą frekwencją, niż jego męski wariant. I tak w latach 1911–1920 imię *Paulina* zostało nadane 1799 osobom płci żeńskiej, zaś w dekadzie kolejnej – 2837. Nieco mniej nadań imienia obserwowano w następnych dziesięcioleciach, ale znaczny wzrost popularności imienia *Paulina* ma miejsce w latach 1971–1980 i wynosi 8711 nadań, zaś w latach 1981–1990 – aż 70786.

⁶ Z. Abramowicz, *Imiona chrześcijańskie białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993, s. 40, 422.

⁷ *Spis imion prawosławnych w brzmieniu polskim i staro-cerkiewno-słowiańskim*, Warszawa 2011, s. 86.

⁸ *Kalendarz prawosławny 2009*, Wydanie Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, Warszawa 2009, s. 167.

niuk), w których protonazwisko *Pawleniuk* wywodzą właśnie od im. *Paulin* w jego wschodniosłowiańskiej wersji *Pawlin*⁹. Rozalia Kersta w XVI-wiecznym materiale ukraińskim odnotowała omawiane imię w formie *gen. sg.: Павлина*¹⁰. W antroponimii białoruskiej im. *Паўлін* znane jest od XVII wieku, również w wariacie *Павлин* (*Pawlin*), są też nazwiska utworzone na bazie tego imienia, np. *Паўлініч*¹¹.

W odróżnieniu od imienia autora, które sytuuje się w grupie mniej popularnych, jego nazwisko – *Świącicki* reprezentuje rozpowszechniony typ tzw. nazwisk odmiejscowych na *-ski*¹². Od XVI w. aż do zakończenia II wojny światowej, kiedy model nazwiska był wyznacznikiem statusu społecznego, za pomocą formacji na *-ski* byli identyfikowani przedstawiciele szlachty, ziemiaństwa i arystokracji (w odróżnieniu od nazwisk odapelatywnych charakterystycznych dla mieszczaństwa i chłopów)¹³. W XVII w. formacje odmiejscowe na *-ski* były najbardziej produktywnym modelem nazewniczym wśród szlachty na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim¹⁴. Od dawna nazwiska na *-ski* uchodziły nie tylko za typowo szlacheckie, ale również za typowo polskie¹⁵. Do XV wieku ten typ nazwisk pozbawiony był komponentu wartościującego, natomiast w stuleciach kolejnych następuje polaryzacja modeli antroponimicznych – mówi się o nazwiskach „lepszyc” (zakończonych na *-ski*) i „gorszych” (odapelatywnych). W II poł. XVI w. odmiejscowe nazwiska na *-ski* stały się symbolem szlacheckiego pochodzenia i kultury oraz pozycji polityczno-społecznej¹⁶.

⁹ Z. Abramowicz, L. Citko, L. Dacewicz, *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)*, t. 2, Białystok 1998, s. 20.

¹⁰ Р.Й. Керста, *Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування*, Київ 1984, s. 122.

¹¹ А.К. Усціновіч, *Слоўнік асабовых уласных імён*, Мінск 2011, s. 161.

¹² Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa 1998, s. 41.

¹³ Tamże, s. 55.

¹⁴ Zob. E. Wolnicz-Pawłowska, *Antroponimia polska na Kresach południowo-wschodnich*, w: *Antroponimia słowiańska: materiały z IX OKO*, red. E. Wolnicz-Pawłowska, J. Duma, Warszawa 1996, s. 349.

¹⁵ Zob. m.in. J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1975, s. 9, 92; E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska, *Antroponimia polska na kresach południowo-wschodnich XV–XIX wiek*, Warszawa 1998, s. 166; I. Mytnik, *Imiennictwo szlachty polskiej w dawnej ziemi wołyńskiej*, w: *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, red. E. Dzięgiel, T. Korpysz, Warszawa 2013, s. 295.

¹⁶ Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze...*, s. 94–98; J. Kuć, *Przydomki szlacheckie jako jeden ze sposobów identyfikacji szlachty z parafii trzebiezowskiej w 2. poł. XVII w.*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2003, t. 3, s. 119.

*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*¹⁷ podaje kilka nazw miejscowych, które mogły być podstawą motywującą nazwisko *Święcicki*: *Święcica* (pow. sandomierski, stopnicki, chełmski, wołkowyski, piński, braclawski), *Święcice* (pow. błoński, miechowski, płocki), mniej prawdopodobne: *Święcie* (pow. łęczycki) i *Święciec* (pow. koniński, krzemieniecki, kościański). Uwzględniając aspekt geograficzny (autor urodził się we wsi Warszycza (lub Worszycza))¹⁸ w tym konkretnym przypadku można przypuszczalnie wiązać pochodzenie nazwiska z n.m. *Święcica* w pow. braclawskim – wsią skarbową nad rzeką Zamczyk (dopływ Bohu), w gm. Monasterskie.

Jak się wydaje, nie mniej ważne w życiu każdego literata są pseudonimy. Warto wspomnieć, że Paulin Święcicki w swojej twórczości literackiej i teatralnej korzystał z kilkunastu polskich i ukraińskich pseudonimów. Do najbardziej rozpowszechnionych należały: *[Paulin] Stachurski*, *[Paulin] Sielski*, *Pawło Świj*, *Danił / Daniło Łozowski*, *Zorjan / Zorian* i inne¹⁹. Antroponimy *Stachurski*, *Łozowski* i *Sielski* mają strukturę nazwisk „szlacheckich” na *-ski*. Pierwszy z nich jest *de facto* nazwiskiem panięńskim matki Święcickiego²⁰. *Stachurski* – zob. nazwy wsi *Stachura* w pow. kieleckim i – przede wszystkim – w pow. kowelskim dawnej guberni wołyńskiej²¹. Jeśli zaś chodzi o pseudonim *Łozowski* (jeśli przyjmujemy, że powstał na zasadzie trans(antrop)onimizacji realnego nazwiska) to mamy do dyspozycji sporo nazw miejscowych, które mogłyby stanowić podstawę nazwiska (a w konsekwencji – pseudonimu). Wiele z nich znajduje się na obszarze stosunkowo bliskim rodzinnym stronom autora, np. wsie *Łozowa* w pow. lityńskim, starokonstantynowskim i tarnopolskim, wieś *Łozówek* w pow. kijowskim, czerkaskim, przysiółek *Łozówka* w pow. trembowelskim, wieś *Łozówka* w pow. zbaraskim, wieś *Łozy* w pow. krzemienieckim. Możliwy jest też udział innych nazw miejscowych o podobnym brzmieniu²². Nazwisko (będące bazą pseudo-

¹⁷ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. XI, Warszawa 1890, s. 685–686, http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny [dostęp: 22.02.2021].

¹⁸ Zob. D. Świerczyńska, *Paulin Święcicki: dramat pisarza pogranicza*, „Pamiętnik Literacki” 1996, 87/1, s. 201.

¹⁹ Tamże, s. 200–204.

²⁰ Tamże, s. 204.

²¹ *Słownik geograficzny...*, t. XI (1890), s. 172.

²² Tamże, t. V (1884), s. 765–769.

nimu) *Sielski* mogło nawiązywać do nazwy folwarku *Sielsk* w pow. bóbreckim²³, choć źródłem pseudonimu autora mogła być nazwa polskojęzycznej gazety *Siolo* (a pośrednio – ap. *siolo* ‘wieś’). Czasopismo, którego Świącicki był założycielem i redaktorem naczelnym²⁴, sugeruje, zgodnie z podtytułem, że było ono poświęcone „rzeczom ludowym”.

Słownik nazwisk autorstwa K. Rymuta podaje, że w latach 90-tych XX wieku nazwisko *Świącicki* nosiło w Polsce 3111 osób, zaś nazwiska *Stachurski*, *Sielski* i *Łozowski* – odpowiednio 6573 os., 2636 os. i 1672 osoby²⁵.

Przyczyn obrania pseudonimu *Swij / Świj* będącego z gramatycznego punktu widzenia zaimkiem dzierżawczym, hipotetycznie można doszukiwać się w jego pozytywnej konotacji, przede wszystkim towarzyszącej percepcji dzieł Świącickiego przez potencjalnego odbiorcę. Niezależnie od narodowości czytelnika autor zawsze będzie „swoim”, choć w połączeniu z im. *Pawło* ma raczej na celu zainteresowanie głównie adresata ukraińskiego. Nie jest też wykluczone, że użycie takiego pseudonimu wiąże się z lingwistycznymi zainteresowaniami Świącickiego, wyrażonymi m.in. w wydanej w 1871 r. pracy pt. *Odmiana zaimków, rzecz językowo-porównawcza*²⁶.

Zorian jest z kolei imieniem słowiańskim, popularnym zwłaszcza na Bałkanach (w formie *Zoran*)²⁷, choć występującym także na Słowiańszczyźnie wschodniej (m.in. na Ukrainie) i Węgrzech²⁸. W tym przypadku motywem doboru pseudonimu mogło być zainteresowanie Świącickiego tematyką Słowiańszczyzny (*Zor(i)an* to imię „typowo” słowiańskie, przejrzyste semantycznie i raczej niewystępujące w innych regionach Europy i świata). Można też wysnuć hip-

²³ Tamże, t. X (1889), s. 536.

²⁴ D. Świerczyńska, *Paulin Świącicki...*, s. 202–203.

²⁵ K. Rymut, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. VI, Kraków 1993, s. 65; Tamże, t. VIII (1994), s. 396; Tamże, t. IX (1994), s. 9, 461.

²⁶ D. Świerczyńska, *Paulin Świącicki...*, s. 208.

²⁷ Autorki *Słownika imion* umieszczają to imię jako męski odpowiednik semantyczny żeńskiego im. łac. *Aurora*. Przywołują występujące w różnych językach europejskich (przede wszystkim słowiańskich) żeńskie formy *Zorine*, *Zara*, *Zora*, *Zorka*, *Zorilä*, *Zorica* oraz – choć zdecydowanie rzadziej – ich męskie formy pełne i derywaty: poza wspomnianym węgierskim także serbskie i chorwackie *Zorislav* oraz słoweńskie *Zorislav* i wariant derywowany *Zorko* (Zob. W. Janowowa, A. Skarbak, B. Zbijowska, J. Zbinowska, *Słownik imion*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 41).

²⁸ Tamże.

teżę, że mamy tu do czynienia z nawiązaniem do pseudonimu innego polskiego słowianofila, etnografa i historyka Zoriana Dołęgi-Chodakowskiego (właśc. Adama Czarnockiego), jednego z głównych prekursorów badań nad Słowiańszczyzną, w którego pracach występowały, podobnie jak w dziełach Świącickiego, tematy antyfeudalne²⁹. Ponadto, pseudonim *Zorian* być może był nawiązaniem do nazwy pierwszej ukraińskiej gazety wydawanej w Galicji pt. *Зоря Галицька* (*Zoria Hałycka*), z redaktorami której Świącicki miał bliskie kontakty i do której pisał³⁰.

Stanowiące element pseudonimów imiona *Daniło* i *Pawło* przybierają natomiast wyraźnie ukraińską postać językową dzięki zmianie paradygmatu imienia podstawowego $-o > -o$.

Nazwy własne w prozie Paulina Świącickiego

Do głównych zadań onomastyki literackiej, sytuującej się na pograniczu językoznawstwa i literaturoznawstwa³¹, należy analiza funkcji nazw własnych w utworze oraz ustalenie relacji nazw autentycznych i fikcyjnych w dziele literackim³², a także wskazanie ich związków z określonymi nurtami stylistycznymi³³. „Podstawową funkcją nazw osobowych w tekście literackim jest nazywanie i wyodrębnianie postaci literackich, współtworzących wykreowaną społeczność

²⁹ D. Świerczyńska, *Paulin Świącicki...*, s. 202.

³⁰ О. Середя, *Павлин Свенціцький у суспільному житті Галичини: до історії польського українофільства*, в: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 15: *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*, ред. М. Крикун, Львів 2006–2007, с. 477, www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/470Sereda.pdf [dostęp: 27.02.2021].

³¹ I. Sarnowska-Giefing, *Onomastyka literacka dziś – przełomy czy kontynuacje?*, w: *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślukowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek, Kraków 2007, s. 559.

³² K. Handke, *Nazewnictwo jako narzędzie ekspresji*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 48.

³³ R. Mrózek, *Nazwy własne jako przedmiot badawczy onomastyki*, w: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 16; por. I. Sarnowska-Giefing, *Onomastyka literacka wobec współczesnej stylistyki*, w: *Nazwy mówią*, red. M. Pająkowska-Kensik, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2004, s. 23.

utworu”³⁴. Poza funkcją denotacyjną i dyferencjacyjną, właściwymi także sferze uzualnej³⁵, onimia literacka pełni też szereg funkcji artystycznych: lokalizacyjną w aspekcie czasowo-przestrzennym, socjologiczną, ekspresyjną, aluzyjną, treściową itd.³⁶ W przypadku funkcji artystycznych, nazewnictwo literackie uczestniczy w umiejscowieniu fabuły i losów postaci, wskazuje na ich przynależność społeczną, narodową i środowiskową, opisuje bohaterów i miejsca, odsyła – bezpośrednio lub w sposób zakodowany – do konkretnych osób i miejsc³⁷. Są to zatem nie tylko funkcje onomastyczne, ale też pragmatyczne, odpowiadające celom komunikacyjnym wypowiedzi zawierających *nomina propria*³⁸, i semantyczne, stanowiące zamierzony i celowy nośnik treści³⁹. Wśród badaczy-onomastów toczy się też dyskusja na temat nadrzędności jednych funkcji nad innymi w utworze literackim⁴⁰. Z polemiką w tym zakresie nie spotykamy się zresztą wyłącznie na gruncie polskim⁴¹.

Onomastyka literacka zawsze ma charakter wtórny, jest odbierana jako subiektywne odzwierciedlenie przestrzeni uzualnej⁴². Owa wtórność w stosunku do innego rodzaju tekstów mówionych i pisanych nie dotyczy jedynie nazw będących wynikiem kreacji własnej autora⁴³.

Analizy nazw własnych w utworach literackich można dokonywać z różnej perspektywy. Celem niniejszego opracowania jest przede wszystkim ukazanie

³⁴ I. Łuc, *Nazwy własne w literaturze dziecięco-młodzieżowej Małgorzaty Musierowicz*, Katowice 2007, s. 62.

³⁵ Por. A. Siwiec, *Nazwy osobowe w „Schodami w górę, schodami w dół” Michała Choromańskiego*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 187.

³⁶ A. Wilkoń, *Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 82–111; Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie w twórczości Adama Mickiewicza*, Bydgoszcz 1993, s. 15–16.

³⁷ Por. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 16, 112–154.

³⁸ I. Sarnowska-Giefing, *Onomastyka literacka dziś...*, s. 566.

³⁹ Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 13–14.

⁴⁰ Zob. A. Cieślíkowa, *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 33; I. Domaciuk-Czarny, *Nazwy własne w przestrzeni literackiej i wirtualnej typu fantasy*, Lublin 2015, s. 139.

⁴¹ Zob. H. Munia, *Nazwy własne w utworach rosyjskiej prozy wiejskiej XX wieku*, Lublin 2013, s. 23.

⁴² Ф. Пашаева, *Эволюция имени собственного в русской литературе XIX века и ее отражение в творчестве Ф. М. Достоевского*, Баку 2017, с. 11.

⁴³ A. Cieślíkowa, *Nazwy własne...*, s. 33.

zasobu nazw, występujących w cyklu pt. *Opowieści stepowe. Pisma prozą* wraz z krótkimi uwagami interpretacyjnymi⁴⁴. Przedstawione w tekście spostrzeżenia nie wyczerpują wszystkich możliwości eksploracyjnych, nie pretendują zatem do miana typowego studium z zakresu nazewnictwa literackiego. Niemniej, mogą one stanowić punkt wyjścia do dalszych badań onomastycznych nad onimią w utworach Świącickiego, a pośrednio – do zgłębienia jego twórczości w ujęciu całościowym.

1. Antroponimy

a) Imiona

W omawianym cyklu wystąpiło ponad 200 różnych form imiennych. W wymiarze statystycznym imiona męskie dominują nad antroponimami żeńskimi.

Część imion męskich pojawiła się w formach pełnych: *Achmet* (PL 185)⁴⁵, *Adam* (Mo 576), *Aleksander* (T I 302), *Ali* (PL 166), *Apollin* (T I 296), *Artem* (OS NS 647), *Bartłomiej* (T I 233, T II 420), *Bohdan* (OS Pod 713), *Bolestaw* (WdP 747), *Damian* (OS G 610), *Chwedor* (PL 78), *Dmytro* (Mo 564, OS NS 636), *Ewaryst* (T II 498), *Filip* (WdP 739), *Franciszek* (T II 388, Mo 562), *Fazył*⁴⁶ (OS G 612), *Fritz* (OS CG 702), *Gira*⁴⁷ (PL 165), *Hans* (OS CG 699), *Harasym* (OS NS 662), *Herman* (OS CG 703), *Hryhor* (PL 92, T I 241, T II 420), *Ignacy*

⁴⁴ Por. np. klasyfikację imion w artykule Józefa Bubaka (J. Bubak, *Imiona w polskiej prozie fabularnej z przełomu XVIII i XIX wieku*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 107–111).

⁴⁵ Liczne nazwy własne powtarzają się wielokrotnie w obrębie poszczególnych utworów. Z tego też względu dla oszczędności miejsca ograniczono się do podania jednego (zazwyczaj pierwszego) poświadczenia występowania onimu w danym dziele. W przypadku powieści *Trójka* tom I i II potraktowano oddzielnie, co odpowiada podziałowi strukturalnemu w obrębie całego cyklu pt. *Opowieści stepowe. Pisma prozą*. Rozwiązanie skrótów zamieszczono na końcu tekstu (przed wykazem bibliograficznym).

⁴⁶ Niektóre imiona pochodzące z tatarsko-tureckiego kręgu językowo-kulturowego mogły występować w nieco odmiennych wariantach w zależności od ich funkcjonowania w poszczególnych językach. Na przykład: *Mustafa* – baszkirskie, krymsko-tatarskie, *Kiram* – baszkirskie, tatarskie, *Raszid* – karaczajsko-bałkańskie, nogajskie, tatarskie, adygejskie, *Fazył* – tatarskie, *Fazył* – nogajskie, krymsko-tatarskie, *Muchammed* – tatarskie, *Girej* – kabardyno-czerkieskie (grupa iberokaukaska), *Gulnara* – tatarskie itd. (zob. A. B. Суперанская, *Справочник личных имен народов РСФСР*, Москва 1987).

⁴⁷ Por. też nazwę dynastyczną *Girejowie*.

(T I 280), *Iliia*⁴⁸ (?) (OS NS 669), *Iwan* (PL 105, T I 270, T II 396, Mo 563, OS Pod 714) / *Jan* (PL 127, T II 504), *Józef* (T I 365) / *Osyp* (PL 79), *Juchym* (T I 253), *Kalasanty* (T I 280), *Kasper* (T II 415), *Krzysztof* (PL 189), *Lejba* (T I 369), *Maciej* (T II 385), *Mohamed* (T I 355) / *Mahomet* (OS NS 654, OS Pod 714), *Makar* (Mo 561), *Maksym* (PL 82, T I 325, T II 450), *Marek* (T I 347, T II 424), *Matwój* (PL 79, T I 260, OS NS 655), *Mendel* (T I 292), *Michał* (T II 386, Mo 566), *Mitrofan* (T I 245) / *Mytrofan* (T I 251), *Mustafa* (OS Pok 710), *Naftuła* (T I 361), *Napoleon* (T I 302, T II 442), *Ochrym* (OS NS 682), *Omar* (T I 295), *Opanas* (T I 240, T II 398, OS Pod 714), *Ostafi* (OS CG 697) / *Ostap* (OS CG 701), *Pafnucy* (T I 280, T II 442), *Pedro* (T II 418) / *Piotr* (T I 304, T II 389), *Prokop* (OS G 610, OS CG 698), *Protazy* (T II 386), *Reszyd* (OS NS 665), *Salamon* (WdP 733) / *Salomon* (WdP 739), *Semen* (PL 84, T I 289, T II 398, OS NS 647, OS Pod 717), *Skinder* (OS NS 657), *Szmul* (T I 360), *Szymon* (T I 238, T II 441), *Walenty* (WdP 732), *Wasył* (PL 80, OS NS 672), *Wincenty* (WdP 732), *Władysław* (WdP 748), *Włodzimierz* (T I 303, T II 390), *Zawisza* (WdP 748), *Zygmunt* (WdP 748).

W tym miejscu należy zaznaczyć, że w przypadku onomastyki literackiej podział imion pełnych na oficjalne i potoczne nie jest zasadny w takim stopniu, jak przy ich analizie w sferze uzualnej. Nie zawsze można też uchwycić ową polaryzację *forma oficjalna* – *forma potoczna* w warunkach kulturowego różnicowania, z jakim mamy do czynienia w utworach Świącickiego. Trudności pojawiają się przy próbie ustalenia, czy daną nazwę należy uznać za formę oficjalną w obiegu administracyjnym (tu np. w ukraińskim narodowym onomastykonie), czy rozpatrywać ją jako wtórną (a więc potoczną) względem formy kanonicznej, używanej w sferze religijnej. Ponadto, nie zawsze wiadomo, jakiego obrządku jest konkretny bohater, a forma jego imienia nie zawsze musi na to jednoznacznie wskazywać. Nie jest też możliwe określenie, czy mamy do czynienia z formą potoczną czy z wariantem wschodniosłowiańskim spolszczonym przez autora na potrzeby języka utworu.

Mimo problemów towarzyszących ustaleniu statusu niektórych form imiennych, zwraca uwagę biegunowość dwóch zbiorów antroponimów: oficjalnego (do którego należą m.in. imiona *Bartłomiej*, *Damian*, *Krzysztof*, *Maciej*, *Protazy*) i potocznego (*Chwedor*, *Hryhor*, *Juchym*, *Opanas*, *Semen*, *Wasył* i in.). Do form podstawowych zalicza się też imiona wschodniosłowiańskie pozbawione cerkiewnej

⁴⁸ Por.: „*Tu był Ilii z trzema synami*”.

końcówki *-ij* (przy założeniu, że dana forma jest pochodną imienia cerkiewnego, np.: *Artem* – por. cerk. *Artiemij*, *Makar* – por. cerk. *Makarij*; *Prokop* – por. cerk. *Prokopij*), jak też imiona ze zmienionym paradygmatem⁴⁹, np.: *Naftuła* – por. *Naftali*, *Dmytro* – por. *Dymitr*, *Dimitrij*).

Licznie w utworach Paulina Świącickiego wystąpiły też derywaty imion męskich: *Abramko* (T I 312), *Bacio* (T I 233), *Fipcio* (WdP 736), *Franc* (Mo 583, OS CG 703), *Franio* (Mo 563), *Herszko* (T I 280, T II 457), *Hnat* (OS NS 636), *Hrycek* (T I 239), *Hryćko* (T I 240), *Hrynia* (OS NS 647, OS Pok 709), *Hula*⁵⁰ (PL 114), *Icek* (T I 233, T II 443), *Icunio* (T II 443), *Ilko* (OS G 614), *Iwanek* (PL 92), *Iwanko* (PL 84), *Iwańczyk* (T II 549), *Iwasiek* (PL 87), *Iwasio* (PL 83, T II 469), *Iwaszko* (T II 423), *Iwaś* (PL 85, T II 400), *Jankiel* (T I 314), *Jasio* (PL 107), *Jaś* (T I 336), *Joś* (PL 183, T I 341), *Józek* (T I 365), *Kłym* (OS NS 680), *Kuba* (T I 296), *Kubus* (T I 296, T II 390), *Maciuś* (T II 414), *Michałko* (T II 415), *Misza* (Mo 568), *Mojsze* (T I 346), *Moszko* (T I 294, T II 410), *Pańko* (T I 243, T II 395), *Pawłuk* (PL 155; por. niżej), *Piotruś* (T II 491), *Semko* (OS NS 686), *Seńko* (OS NS 647), *Sobko* (PL 112), *Staś* (T I 336), *Stefanek* (T I 347), *Szymcio* (T I 235, T II 408), *Szymek* (T I 311), *Szymonek* (T I 235, T II 444), *Tymosz* (OS Pod 717), *Wańka* (Mo 569), *Włodzio* (T I 304), *Włodziuś* (T I 334).

Jak pokazuje materiał, formy derywowane ukształtowały się w wyniku derywacji alternacyjnej (np. *Hnat*, *Kłym*) lub sufiksальной, niekiedy połączonej z paradygmatyczną lub alternacyjną. Wśród derywatów sufiksalnych dominują formy z sufiksem zawierającym element spółgłoskowy *-k-* (np. *Abramko*, *Herszko*, *Ilko*, *Moszko*, *Stefanek* itd.).

Pojedyncze imiona to prawdopodobnie efekt nazwotwórczej kreacji autora, np. *Aplapuf* (T I 352)⁵¹, *In-gu-theem-tum-mat* (T II 417).

W kilku sytuacjach Świącicki używa wieloskładnikowej formuły imiennej: *Alfons*⁵² *Rodryg Napoleon* (T I 324) / *Apollin Rodryg Napoleon* (T I 296, T II 390) / *Rodryg Napoleon* (T I 297), *Jan Kazimierz* (WdP 748), *Jan Maria* (T I 339),

⁴⁹ Zob. L. Citko, *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok 2001, s. 27, 32–33.

⁵⁰ *Hul*, *Hul* < *Julian* (Zob. Z. Abramowicz, L. Citko, L. Dacewicz, *Słownik historycznych nazw osobowych...*, t. I, Białystok 1997, s. 119).

⁵¹ Por. przypis redakcji w tekście utworu.

⁵² Prawdopodobnie pomyłka autora. W pozostałych przypadkach *Apollin*.

Juliusz Cezar (T I 302), Mojsze Mendel⁵³ (T I 346), Władysław Jagiełło⁵⁴ (WdP 748) oraz Fazyl-Kiram (OS G 612).

W jednym przypadku zastosowanie wieloimienności ma na celu podkreślenie wysokiego statusu społecznego nosiciela. Jednakże, w kontekście losów hrabiego Porowskiego (pierwszy przykład) wieloimienność ta wywołuje efekt komizmu, zwłaszcza że tworzą ją imiona nacechowane konotacyjnie. Podwójnym imieniem pieczętuje się chan tatarski Fazyl-Kiram. W innych sytuacjach podwójne imię jest związane najczęściej z przywoływaniem przez narratora postaci autentycznych: Juliusza Cezara, króla Jana Kazimierza i producenta pierwszej na świecie wody kolońskiej Jana Marii Fariny.

Z zasobu antroponomów żeńskich wystąpiły następujące formy podstawowe imion: *Alfonsyna* (T I 297), *Aniela* (T II 513), *Anna* (PL 144) / *Hanna* (PL 227, OS Pod 712), *Berta*⁵⁵ (T II 516), *Emilia* (WdP 742), *Eulalia* (T I 304, T II 390), *Gulnara* (OS G 617), *Helena* (T I 305, T II 392) / *Otena* (PL 118, T II 467, OS CG 698), *Filomena* (T I 316), *Hermenegilda* (OS CG 703), *Ida* (T II 513), *Karolina* (T I 365, T II 409), *Katarzyna* (T II 409), *Kunegunda* (T I 237, WdP 748), *Margarita* (OS CG 703), *Maria* (PL 139⁵⁶, T II 398), *Pepitta* (T I 345, T II 459) / *Pepita* (T I 348, T II 428), *Prunella* (T II 516), *Rosetta* (T I 345, T II 459) / *Rozeta* (T I 348) / *Rozetta* (T I 348), *Prakseda* (T I 306, T II 392), *Różia* (T I 369, Mo 563, WdP 731) / *Róża* (Mo 565), *Serafina* (WdP 730), *Sura* (T I 369), *Teofila* (T I 352), *Warwara* (PL 82).

Wśród form derywowanych wystąpiły imiona z formantem *-ka*: *Chajka* (T I 252, T II 447, OS NS 643), *Hannoczka* (OS NS 686), *Helka* (T I 303), *Nastka* (PL 213), *Paraska* (PL 215), *Pażka* (OS NS 686), *Zośka* (T I 347, T II 424), *-sia*: *Fosia* (T I 298, T II 415), *Gisia* (T I 359), *Jagusia* (T I 304), *Joasia* (WdP 731), *Kasia* (T I 374), *Kunusia* (T I 234), *Losia* (T I 359), *Magdusia* (T I 368, T II 419), *Misia* (T I 359), *Olesia* (T II 424), *Zosia* (WdP 731), *-cia*: *Emcia* (T II 450), *Karolcia* (T I 371), *-nia*: *Hania* (PL 99, T I 369), *Helunia* (T I 310, T II 391), *Marynia*⁵⁷ (T I 361), *Parania*

⁵³ Kontekst nie pozwala jednoznacznie wnioskować, czy mamy tu do czynienia z podwójnym imieniem, czy drugi składnik formuły antropomicznej pełni rolę innego, niż imię, określenia.

⁵⁴ *Jagiełło* – litewskie imię pogańskie.

⁵⁵ Zob. W. Janowowa i in., *Słownik imion...*, s. 50.

⁵⁶ W powieści *Przed laty* imię wystąpiło jako celowy „błąd” autora (zob. przypis redakcji w tekście utworu).

⁵⁷ W przypadku derywatów *Hania*, *Helunia*, *Marynia* można mówić zarówno o dodaniu do podstaw skrótowych formantu *-nia*, jak też o zmiękczeniu wygłosowego fragmentu imienia

(PL 111, T I 307, T II 396), *-dzia: Handzia* (OS NS 632). Kilka imion powstało w wyniku derywacji alternacyjnej bezsufiksальной: *Horpyna* (T I 238), *Lola* (T I 298, T II 489), *Motra* (T I 300, T II 410), *Nastia* (PL 96, OS NS 686), *Ulana* (OS G 609).

W dwóch przypadkach narrator stosuje formułę dwuimienną: *Alfonsyna Eulalia* (T I 297) oraz *Fosia Lola* (T I 298). Oba zestawienia identyfikują tę samą osobę – za pomocą imion pełnych i form derywowanych.

Największa grupa zacytowanych imion to antroponimy pochodzenia semickiego, greckiego, łacińskiego, słowiańskiego i germańskiego związane z nurtem chrześcijańskim, w większości używane zarówno przez wyznawców obrządku łacińskiego (rzymskokatolickiego), jak i bizantyjskiego (greckokatolickiego i/ lub prawosławnego). Nawet pobieżne zapoznanie się z treścią utworów Świecickiego pozwala stwierdzić, że większość imion i ich form w wersji polskiej służy do identyfikacji bohaterów reprezentujących wyższe klasy społeczne. Imiona w wariantach wschodniosłowiańskich dotyczą najczęściej przedstawicieli prostego ludu. Wystąpiły również imiona wyrastające z tradycji judaizmu. Ich nosicielami byli wyznawcy religii możeszowej, licznie zamieszkujący miejscowości opisane przez Świecickiego. Imiona muzułmańskie pojawiły się w kontekście postaci „obcych”, a więc Tatarów, Turków, z którymi Kozacy prowadzili liczne potyczki zbrojne. Utwory dostarczają też przykładów imion zachodnioeuropejskich, odnoszących się, w większości, do bohaterów przybyłych (na stałe lub tylko czasowo) na terytoria będące miejscem wydarzeń w omawianych tekstach⁵⁸.

Imiona w wersji nieoficjalnej identyfikują głównie przedstawicieli niższych warstw społecznych, służą więc do charakteryzowania socjalnej, ale też narodowej i zawodowej przynależności nosicieli⁵⁹.

Niektórzy bohaterowie na przestrzeni całego utworu są identyfikowani wyłącznie przy użyciu imienia, ale znajdują też poświadczenie sytuacji, w których

bez towarzyszącej temu procesowi sufiksacji.

⁵⁸ Analiza etymologiczna poszczególnych imion nie jest przedmiotem niniejszego opracowania, ponieważ, jak stwierdza Aleksandra Cieślikowa, „bohater [...] nosi takie imię ze względu na popularność imienia, a nie ze względu na jego znaczenie etymologiczne, czyli tzw. funkcję treściową. Nikt oprócz onomastów nie etymologizuje nazw w dziele literackim, a więc trudno w wypadku takiego zabiegu mówić o funkcji, chyba, że informacja o związku z etymologią zawarta jest w tekście lub literaturze uzupełniającej (listy, pamiętniki, wywiady)” (zob. A. Cieślikowa, *Nazwy własne...*, s. 38).

⁵⁹ Por. K. Długosz, *O funkcjach nazw własnych w baśniach, podaniach i legendach różnych regionów Polski*, w: K. Długosz, *Z zagadnień nazw własnych*, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 62.

taki sposób nominacji występował obocznie z innymi formułami antroponimicznymi (nazwisko, imię + nazwisko, nazwisko, imię + przezwisko / pseudonim itd.). Identyfikacja bohaterów reprezentujących niższe warstwy społeczne za pomocą jednego tylko imienia mogła być uwarunkowana społecznie lub była spowodowana faktem, że przedstawiciele tej klasy w czasach opisanych w utworach (także w okresie współczesnym autorowi) w ogóle nie posiadali nazwisk⁶⁰.

b) Patronimy

Antroponimy męskie (imiona, przydomki) często służyły za podstawę do tworzenia form patronimicznych i marytonimicznych. W zakresie męskich patronimików odnajdujemy kilka form zróżnicowanych słowotwórczo: [*Semko*] *Kwiczyn*⁶¹ (OS NS 686), *Ochrymów* lub *Ochrymowy*⁶² [*Wasyl*] (OS NS 680), *Pawluk* (PL 155; por. wyżej).

Męskie patronimica na terytoriach wielkoruskich przekształciły się w otczestwa i takie formacje również są poświadczane w tekstach Świącickiego. Wystąpiły one w powieści *Moskal*, której już sam tytuł stanowi niejako uzasadnienie użycia form patronimicznych w takiej właśnie funkcji: [*Iwan*] *Iwanowicz* (Mo 563), [*Makar*] *Fiodorowicz* (Mo 582) / [*Makar*] *Fiodorowicz* [*Pytkin*] (Mo 561), [*Misza*] *Makarowicz* (Mo 591).

Żeńskie formacje patronimiczne zostały urobione na drodze dodania przyrostka *-ówna*: [*Ulana*] *Damianówna* (OS G 609; od im. ojca *Damian*), [*Maria*] *Sotohubówna* (T II 398) / *Sotohubówna* (T II 399; od przydomka lub nazwiska ojca *Sotohub* / *Sotohuba*). Znajdziemy też jedną formę z sufiksem *-(cz)yna*: [*Pażka*] *Kowalczyzna* (OS NS 686; przypuszczalnie od nazwy zawodu ojca, która z czasem utrwaliła się jako nazwa własna: *kowal* > *Kowal*; być może od formy typu *Kowalec*).

c) Marytonimy

Odnajdujemy kilka przykładów, w których kobieta była nazywana za pomocą formacji syntetycznej pochodnej od antroponimu męża: *Chwedorowa* (PL 80),

⁶⁰ Por. Ф. Пашаева, *Эволюция имени собственного...*, s. 36–37.

⁶¹ Nie jest wykluczone, że mogła to być forma matronimiczna (por. *Kwitka* – męska lub żeńska n.os.).

⁶² Forma zrekonstruowana z biernika: *Ochrymowego Wasyla*.

[*pani*] *Bartłomiejowa* (T I 234, T II 422), [*pani*] *Herszkowa* (T I 351), *Iwanowa* [*Paraska*] (PL 217), [*pani*] *Kostiukowa* (T I 301) / *Kostiukowa* (T I 315), *Maciejowa* (T I 280), [*pani*] *Mateuszowa* (T II 412), *Pawlicowa* (T I 316), *Rotkirchowa*⁶³ (OS CG 706).

Najczęściej forma żeńska pochodziła od imienia męża, co znajduje potwierdzenie w dziełach Świącickiego (z imionami mężów spotykamy się bezpośrednio w utworach). Niektóre kobiety były identyfikowane w różny sposób: za pomocą formy marytonimicznej lub imienia własnego, np.: *Bartłomiejowa* / *Kunegunda*, *Chwedorowa* / *Nastka*, *Mateuszowa* / *Katarzyna*. Forma *Rotkirchowa* jest derywatem od nazwiska męża zakończonego na spółgłoskę, zaś antroponim *Pawlicowa* przypuszczalnie należy wiązać z formą imienia męża (**Pawlic* / **Pawlica*) lub jego patronimem (**Pawlic*).

d) Nazwy małżeństw

Imiona mężów mogły też stanowić podstawy do ukształtowania się antroponimu określającego małżeństwo. Tego typu nazwy wystąpiły jako derywaty z formantem *-ostwo*: *Chwedorostwo* (PL 87), [*państwo*] *Bartłomiejostwo* (T I 234, T II 443), [*państwo*] *Mateuszostwo* (T II 414) oraz *-owie*: *Chwedorowie* (PL 83).

e) Nazwiska

Za nazwiska bezspornie należy uznać struktury derywowane formantem *-ski*, *-cki* (*-ska*, *-cka*, *-scy*, *-ccy*). W utworach Świącickiego tworzą one stosunkowo liczny zbiór: *Baraniecki* (T II 415), *Barski* (Mo 562) / *Barska* (Mo 575) / *Barscy* (Mo 566), *Bużewski* (T I 303, T II 390) / *Bużewska* (T II 391) / *Bużewscy* (T II 394), *Koguccy* (T I 237), *Korecka* (OS CG 703) / *Koreccy* (OS CG 697), *Kossakowska* (PL 189), *Leszczyński* (WdP 749), *Kruccki* (T II 386), *Łaski* (Mo 590), *Malinowska* (T I 326), *Muczowska* (PL 111), *Napierski* (WdP 748), *Orzelski* (T II 409) / *Orzelska* (T II 424) / *Orzelscy* (T II 409), *Porowski* (T I 295, T II 390) / *Porowska* (T I 296, T II 390) / *Porowscy* (T I 296, T II 498), *Potocki* (T II 409), *Rawska* (T I 303, T II 390), *Rzepecki* (T I 357), *Słonecka* (T II 404), *Sołomerecki* (OS Pod 712), *Trocki* (PL

⁶³ Tak mówi Fritz o Olenie jako swojej przyszłej żonie.

210), *Warzecka* (T I 362), *Zbaraski* (PL 189), *Złodzicki* (T I 233, T II 422) / *Złocicki* (T II 441) / *Złodziejcki*⁶⁴ (T I 311) / *Złodzicka* (T II 513) / *Złodzicy* (T I 235).

W przeszłości antroponimy reprezentujące ten model nazwiskowy w znakomitej większości posiadały motywację realnoznaczeniową – były tworzone od nazw miejscowych i wskazywały, kto jaką miejscowość posiadał lub z jakiej miejscowości pochodził⁶⁵. Sufiks *-ski* (i jego pochodne) mógł także pełnić funkcję strukturalną. Nazwiska tego typu od dawna uchodziły za „typowo szlacheckie” i „typowo polskie” (zob. *Wstęp*). Odznaczały się one wysokim prestiżem społecznym. W utworach Świącickiego rzeczywiście służą one do identyfikacji osób narodowości polskiej, reprezentujących wyższe stany socjalne. Nie bez powodu formuły nazewnicze zawierające nazwiska na *-ski* poprzedzone są określeniami eksponującymi pozycję nosicieli, np.: *pan Krucki*, *pan marszałek Złocicki*, *pani Stonecka*, *panna Róża Barska*, *państwo Bużewscy*, *hrabi Orzelski*, *hrabina Orzelska*, *hrabstwo Porowscy*. Obecność w utworach Świącickiego nazwisk na *-ski* i ich współwystępowanie z nazwiskami reprezentującymi inne modele antroponimiczne (przede wszystkim pochodzenia apelatywnego) pozwala mówić o zróżnicowaniu socjologicznym i, bardziej ogólnie, o funkcji socjologicznej antroponimów⁶⁶. Pojawiają się też inne sformułowania korespondujące ze statusem nosicieli nazwisk z omawianym formantem, np. w *dworku Barskich* (Mo 579).

Nazwiskami w dzisiejszym rozumieniu były też inne antroponimy użyte przez Paulina Świącickiego. W stosunku do niektórych antroponimów pojawiają się sformułowania wyraźnie nawiązujące do całej rodziny / rodu: *Mohyla* (T II 396; występują określenia „*chata Mohylów*” (T II 400), por. też: „*Kozacki ród Mohylów*” (T II 398), „*ostatni z tego rodu*, *Semen Mohyla*” (T II 398)), *Kielbasa* (T I 296, T II 407; por.: „*pochodził z litewskiej rodziny Kielbasów (czy Kielbas – nie wiem jak gramatycznie)*” (T I 296)). Spośród nazw rodowych wymienieni są też *Wydzgowie* (WdP 747; nazwa autentyczna) oraz *Witgenowie* / *Wittikenowie* (WdP 747; nazwy nierealistyczne (?)). Inne antroponimy – zwłaszcza proveniencji germańskiej – występują z leksemami podkreślającymi rodzinny status nazwy: *Knedel* (T II 515; zawsze w sformułowaniu *pani von Knedel*), *Rotkirchowie* (OS CG 703) / *Rotkirchy*

⁶⁴ Jako forma okazjonalna; tak napisał w dzieciństwie Szymon Złodzicki w momencie, kiedy nie posiadał jeszcze zdolności poprawnego pisania.

⁶⁵ Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze...*, s. 44.

⁶⁶ Zob. I. Sarnowska-Gieffing, *Nazewnictwo w nowelach i powieściach polskich okresu realizmu i naturalizmu*, Poznań 1984, s. 83; A. Siwiec, *Nazwy osobowe...*, s. 190–191.

(OS CG 708) / *Rotkirch* (OS CG 699) / *Rotkirchowa*⁶⁷ (OS CG 706; często w połączeniu z *graf* (*graf Rotkirch*), *von* (*von Rotkirch*)), *Wittgensztejn* (T II 449; „*kupił ze stadniny Wittgenszteina*”), *Tytz* (T II 415; *pan Tytz*), *Oksman* (T I 351, T II 426; w tomie II *Trójki* w połączeniu z leksemem *baron*). Odnotowane są nazwiska typowe dla ziem wielkoruskich: *Kutow* (Mo 602), *Pytkin* (Mo 561). Pojawiają się też dwie formy patronimiczne: *Ułanowicz* (T I 363) oraz *Nehabidowicze* (T I 347). Pierwsza odnosi się do osoby duchownej i kontekst raczej wyklucza użycie w innej, niż nazwisko, funkcji (por. cytat: „*Pamiętasz, jak to nam ksiądz Ułanowicz wykladał*”), druga zaś dotyczy rodziny *Nehabidowiczów* („*ładna dziewczyna Zośka, co służy u Nehabidowiczów*”), a więc niejako opatrzonej wspólnym onimem, choć może mamy tu do czynienia z formacją patronimiczną w czystej postaci (dziedziczność nazwy nie jest potwierdzona w tekście). Formę *Pawłuk* (PL 155) można traktować zarówno jako nazwisko typu patronimicznego z formantem *-uk*, jak też w charakterze patronimu właściwego lub hipokorystyczno-deminutywnego wariantu imienia własnego (o czym zob. wyżej). Do grupy nazwisk zaliczono też formę *Kopytko* (T II 385; „*obywatel*”; występuje w połączeniach: *pan Maciej Kopytko*, *pan Kopytko*, *panowie Maciej Kopytko i Krucki Protazy*), nazwisko Żyda *Pikeles* (T I 355; „*poważnemu rabbi Mojsze Pikeles*”) oraz nazwiska sztuczne: *Pigulini* (T II 414) / *Bibulini* (T II 416) i *Diez-Chuas-Alhambra* (T II 418), które zostały nadane bohaterom *Trójki* w konkretnych celach, o których dowiadujemy się w toku akcji powieści.

Nazwiskami są także określenia występujące po imieniu odnoszące się do realnych postaci historycznych. Pojawiają się w wypowiedziach narratora lub bohaterów: *Baka* (T I 381; ks. Józef Baka), *Bismark* (T I 302, T II 445; Otto von Bismarck), *Cuvier* (T I 282; zoolog Georges Cuvier), *Hegel* (PL 110; filozof Georg Wilhelm Hegel), *Hogart* (T II 513; malarz i wolnomularz William Hogarth), *Farina* (T I 339; producent pierwszej wody kolońskiej Giovanni Maria Farina), *Kolumb* (WdP 731; żeglarz i podróżnik Cristoforo Colombo), *Meternich* (T II 449; polityk Klemens Lothar von Metternich), *Mezzofanti* (T II 418; kardynał i językoznawca Giuseppe Gasparo Mezzofanti), *Morison* (T I 314; pseudofarmaceuta James Morisson), *Niesiecki* (T I 301; genealog, pisarz i jezuita Kasper Niesiecki), *Pac* (WdP 738; generał Ludwik Michał Pac; występuje w powiedzeniu), *Rotszild* (T I 352; Rothschildowie – bogata rodzina niemieckich Żydów). Do nazwisk

⁶⁷ Por. wyżej.

przypuszczalnie odnoszą się również: pojawiający się w opowiadaniu *Wycieczka do Pionin* antroponim *Żyszka* (WdP 748; czeski bohater narodowy Jan Žižka) oraz wspomniany w utworze *Czartowa Góra* antroponim *Sahajdaczny* (OS CG 697; hetman kozacki Petro Konaszewicz-Sahajdaczny), jednak w tych dwóch przypadkach można poddać w wątpliwość, czy rzeczywiście interesujące nas onimy pełniły funkcję nazwisk (nawet w kontekście pojmowania terminu *nazwisko* w czasach współczesnych Świącickiemu).

Przywołanie postaci historycznych często jest wykorzystywane przez autora jako środek porównań zachowań i działań bohaterów lub sytuacji opisanych w utworach. Autentyczną jest też nazwa dynastii *Burbonów* (T I 324), pojawiająca się w kontekście hipotezy narratora o pokrewieństwie Porowskich z rodem królewskim.

f) Przewwiska

Dwie nazwy własne można odnieść do kategorii przezwisk: *Nurek* (T II 428; przezwisko Pańka) i *Parys* (T I 300, T II 390) / *Parysek* (T I 294). Forma *Parys* wielokrotnie używana przez rodzinę, przyjaciół, a przede wszystkim przez samego nosiciela – Kubusia Porowskiego urasta właściwie do rangi imienia, choć formalnie imieniem nigdy nie była. W przypadku tych dwóch głównych bohaterów *Trójki* można odnaleźć fragmenty opisujące okoliczności powstania przezwisk, czyli motywy onimiczne⁶⁸: „*dałem nurka, nurkuję i jestem nurkiem*” (T II 428; słowa Pańka); określenie *Parys*, nadane przez rodziców, wynikało zapewne z ich zamiłowania do francuszczyzny: „*hrabina robiła toaletę, hrabia czyścił paznokcie, gwizdząc ulubione piosneczki paryskie*” (T I 298), „*plukali hrabstwo usta ciepłą wodą i mówili po francusku aż do uspienia pana Kielbasy*” (T I 298), „*małżeństwo prześcigało się wzajemnie w dawaniu nauk synowi [...]: miłość dla wszystkiego, co paryskie, poczwąwszy od akcentu, a na rękawiczkach skończywszy*” (T I 299).

Jeden z bohaterów powieści *Trójka* porównywany jest przez narratora do szlachetnego zbrojcy, herszta bandytów *Rinaldiniego* (T II 424). Rinaldo Rinaldini jest jednak produktem fikcji literackiej, co utrudnia zaklasyfikowanie tego onimu – w kontekście jego występowania w utworze Świącickiego – do konkretnej podgrupy.

⁶⁸ A. Siwiec, *Nazwy osobowe...*, s. 192.

g) Pseudonimy

W utworach Świącickiego wiele określeń antroponimicznych służy do identyfikacji Kozaków. W takich sytuacjach, jak się wydaje, można mówić nie tyle o przezwiskach, co o pseudonimach, często przecież występujących wśród członków formacji o charakterze militarnym. W analizowanym zasobie z dużym stopniem prawdopodobieństwa do pseudonimów można by zakwalifikować nazwy występujące jako jednoskładnikowe formuły antroponimiczne: *Czupryna* (OS Pod 717), *Dżuryło* (OS CG 698), *Iskra* (OS G 609), *Kremianiec* (OS NS 669; watażka), *Moroz* (OS NS 671), *Mucha* (PL 112; identyfikowany też za pomocą im. *Sobko*), *Skrypa* (PL 114), *Spisa* (PL 155, OS Pod 712; sotnik), *Stupa* (OS NS 678; kurennny), *Szwajko* lub *Szwajka*⁶⁹ (OS AM 695; były watażka), *Szwydki* (OS NS 662; kurennny), *Taraniec* (OS NS 662; ataman kurennny), *Wyrwydub* (PL 161; Kozak). W przypadku Kozaka *Czajki* (PL 180) w wyraźny sposób została przedstawiona scena chrztu bojowego, po przejściu którego *Iwanko* otrzymał takie właśnie „kozackie imię”. Pseudonimy kozackie mogły występować wraz z imieniem chrzestnym w zestawieniach dwuskładnikowych: *Semen Czoporyj* (OS NS 647), *Prokop Dżuryło* (OS CG 698), *Matwój Kormyha* (OS NS 655), *Seńko Komacha* (OS NS 647), *Seńko Moroczny* (OS NS 672), *Harasym Szwydki* (OS NS 662), *Iwan Czajka* (PL 185) / *Czajka Iwan* (PL 185), *Prokop Iskra* (OS G 610) / *Iskra Prokop* (OS G 624). Należy zauważyć, że w przypadku dwóch ostatnich bohaterów narrator – być może celowo – stosuje szyk przestawny chcąc w ten sposób podkreślić, że w środowisku kozackim nadany przez współbraci pseudonim jest ważniejszy od imienia chrzestnego stosowanego w życiu „cywilnym”. Podobną funkcję pełni też drugi element zestawienia *Artem Hrynja* (OS NS 647), choć etymologicznie nie jest to określenie apelatywne, lecz derywat imienia wschodniosłowiańskiego *Grigorij*.

Motywacja onimiczna tych określeń nie pojawia się wprawdzie w tekstach utworów, ale nietrudno zauważyć, że większość z nich to nazwy znaczące, które wskazują – w sposób dosłowny lub przenośny – na właściwość zewnętrzną lub charakterologiczną nosiciela. Zacytowane antroponimy mogły zatem odnosić się do takich cech jak siła fizyczna (*Kremianiec*, *Taraniec*, *Wyrwydub*), usposobienie (*Moroczny*), szybkość działania, spryt, zręczność (*Czajka*, *Iskra*, *Szwydki*), osobliwości wyglądu (*Czupryna*) itd., mogły być zaczerpnięte z nazewnictwa ze sfery

⁶⁹ Wariant zrekonstruowany z formy biernika: *Szwajkę*.

wojennej (*Dżuryło, Spisa*) lub odwoływać się do zjawisk społecznych, aktualnych w czasach opisywanych w utworach (*Kormyha* – por. ukr. *kormiha* ‘niewola’).

W tym miejscu należy umieścić wspomnianego przez Paulina Świącickiego w innym opowiadaniu *Zawiszę Czarnego* (WdP 748) – postać historyczną, w przypadku której drugi element zestawienia antroponimicznego pełni funkcję pseudonimu rycerskiego.

h) Przydomki

Do przydomków włączono nazwy będące składnikiem formuł antroponimicznych władców (postaci autentyczne): [*Aleksander*] *Wielki* (T I 302), [*Bolesław*] *Wstydlivy* (WdP 747), [*Władysław*] *Warneńczyk* (WdP 748), *Kara[-Mustafa]* (OS Pok 710).

i) Antroponimy o nieustalonym statusie

Część nazw ze względu na brak kontekstu sytuacyjnego może być interpretowana w różny sposób, np. jako nazwisko lub zantroponimizowane określenie apelatywne o charakterze przezwiskowym: *Ciupa* (T I 358; krawiec stolicy Podola), *Kulik* (T I 354; bedel szkolny), *Moroz* (T I 326; robiący interesy z panem Bartłomiejem), *Podsedek*⁷⁰ (T I 326), *Smuszek* (T I 280), *Szadhej* (T I 330). Występuje też niejaki [*szelma*] *Haczyk* (T II 523), którego określenie może być nazwiskiem, przezwiskiem, a nawet derywatem imienia (*Hacz-yk* < *Gabriel*). Drugi człon zestawienia *Mojsze Mendel* (T I 346) to przypuszczalnie drugie imię lub nazwisko.

Cytowany materiał pozwala stwierdzić, że Świącicki w swoich utworach wykorzystuje antroponimy do zabiegów stylistycznych. Z jednej strony, wprowadzając do treści szereg nazw osobowych realnych postaci historycznych stara się wywrzeć na odbiorcy wrażenie autentyczności opisanych zdarzeń. Z drugiej strony, identyfikuje swoich bohaterów wykorzystując antroponimy znaczące (mówiące), których obecność powoduje w świadomości czytelnika potraktowanie świata przedstawionego jako fikcji literackiej. Część onimów znaczących jest objaśniona przez samego Świącickiego, por.: „*A miał [Protazy Krucki] córkę Fosię [...], która imieniu swemu wierna miała wiele fochów, a muchy nosa jej nie opuszczały nawet*

⁷⁰ W źródle zawsze wielką literą, ale być może chodzi o funkcję we władzach sądowniczych.

w grudniu” (T II 415), „pan Kuba nazywał się Kiełbasa, i [...] Kiełbasa handlował wieprzami!... Dlaczego wieprze mają pana w Kiełbasie? Gdy z porządku rzeczy kiełbasa powinna być od wieprzów zależną jako ich mała częśćka tylko?...” (T I 319). Inne nazwy zawierają pierwiastek „mówiący” w samej strukturze – na przykład kojarzące się z ap. *złodziej* nazwisko *Złodzicki* (aluzja do licznych występków bohatera). Czytelnikowi, któremu ta asocjacja nie przychodzi na myśl, narrator podpowiada takie skojarzenie za pomocą pewnej sceny, w której nieumiejący jeszcze dobrze pisać Szymonek podpisuje list do rodziców nazwiskiem *Złodziejski* (T I 311), uwydatniając niejako wartość konotacyjną pierwotnej wersji nazwiska. Określone asocjacje wywołuje też zmieniona wersja nazwiska tej postaci – *Złocicki* (por. ap. *złoto*, *złocić* o jednoznacznie pozytywnym nacechowaniu). Nie pozostaje przy tym bez znaczenia fakt, że bohater zaczął określać w ten sposób samego siebie, por.: „Zadziwił Kubusia list Szymonka – już nie Złodzickiego, ale Złocickiego” (T II 442). Wśród antroponimów znaczących znalazło się też nazwisko *sprawnika*, tj. naczelnika powiatowego, przedstawionego w powieści pt. *Moskal* jako postać negatywna – *Pytkin* (nazwa nieautentyczna realistyczna)⁷¹ – por. ros. ap. *pytki* ‘tortury (najczęściej podczas przesłuchania)’ oraz nazwisko doktora *Pigulini* (nazwa nieautentyczna nierealistyczna) – por. *piguły* ‘lekarstwa, tabletki’. W opowiadaniu *Wycieczka do Pionin* wielokrotnie pojawiło się imię przewodnika turystycznego *Salomon / Salamon* – człowieka o ogromnym zasobie wiedzy. Imię *Salomon*, jak wiadomo, posiada dość jednoznaczne zabarwienie konotacyjne (symbol mądrości; por. związek frazeologiczny *salomonowy wyrok*).

Niektóre antroponimy w omawianym cyklu utworów Święcickiego użyte są w znaczeniu przenośnym i służącym wyrażeniu generalizacji. W tym zakresie zaznaczają się imiona, por. np.: „I każdemu stanęła w myśli swoja Hanna” (OS Pod 713; tu w znaczeniu: kobieta bliska sercu, ukochana itp.); „I niejeden gdzie stał, tam się też i zwałił serdega, a rękami objął nogę od stołka w przekonaniu, że ściska Iwana czy Opanasa” (OS Pod 714; tu w znaczeniu: przyjaciela, osobę bliską).

Nazwy własne występujące w utworach, choć są elementem fikcji literackiej, mogą być nośnikiem informacji o historii, kulturze, tradycjach w przestrzeni realnej. Dzieła Święcickiego również dostarczają czytelnikowi takich wiadomości. Na przykład, w tradycji chrześcijańskiej na obszarze wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny istniał, niegdyś popularny, zwyczaj nadawania dzieciom tzw.

⁷¹ I. Łuc, *Nazwy własne w literaturze...*, s. 62.

imion kalendarzowych (przyniesionych). Dziecko otrzymywało imię nie według osobistych upodobań rodziców, ale na cześć świętego, pamięć którego czczono w Kościele w dniu urodzin lub chrztu dziecka. I tak np. z powieści *Przed laty* dowiadujemy się, że *Iwan*, syn Chwedorostwa otrzymał takie akurat imię, ponieważ urodził się w dzień pamięci św. Jana (lub w okolicach tego dnia): „*Iwasiem ochrztili chłopca, bo się jakoś na Iwana na ten tu świat dostał*” (PL 87). Innym zwyczajem w lokalnej tradycji, powiązanej z nurtem chrześcijańskim, było nadawanie imion po rodzicach biologicznych i chrzestnych, dziadkach, względnie po innych członkach rodziny. Jeden z głównych bohaterów *Trójki – Kubuś* Porowski otrzymał imię po swoim ojcu chrzestnym *Kubie* Kiełbasie, co jest wyraźnie zaakcentowane w historii tej postaci: „*Przebaczył [Kuba Kiełbasa] winę hrabstwu i trzymał młodego hrabicza do chrztu, na krzyżmo dawszy mu zapis całej swej fortuny [...], pod warunkiem że na chrzcie św. Kuba będzie patronem młodemu hrabi Porowskiemu*” (T I 296). Podobnie synowi Kubusia – małemu *Iwasiowi* nadano imię ojca chrzestnego – *Iwana* Moły: „*Z woli matki młody hrabia dostał imię ojca chrzestnego – ochrzczono go Iwanem*” (T II 467)). Najmłodsza córka innego bohatera – *Włodzimierza* Bużewskiego otrzymała imię swojej prababki – babki *Włodzia* *Heleny* Rawskiej (T I 310).

Pojawiają się też inne wątki związane z tradycją imienniczą i religijną. Podczas jednego z pierwszych spotkań *Heleny* i *Kubusia*, który w tym czasie używał „imienia zastępczego” *Parys*, panna *Bużewska* zwraca uwagę na następujący fakt: „*A z tego, co mi się w panu nie podoba, pierwszym jest to, że się pan nazywa Parysem, a takiego świętego nie ma w kalendarzu. Do kogo się też pan modlisz?*” (T II 393). W innej scenie czytamy: „*Pan Deputat został uprzejmię przyjętym przez panią Bertę, bo takie imię, nie wiem czy na chrzcie świętym dano obecnej pani von Knedel [...]*” (T II 516).

Antroponimy odgrywają też istotną rolę w opisie obyczajów kozackich, np. *Iwan*, postać z powieści *Przed laty* po inicjacji został nazwany *Czajką* (PL 180) na cześć innego bohatera o tym pseudonimie, który cieszył się ogromnym szacunkiem wśród braci kozackiej.

Z kolei sformułowania typu *Chwedor i jego żona* (PL 104), w których kobieta nie jest wymieniona nawet z imienia, są odzwierciedleniem istniejącego w czasach opisanych w powieści patriarchalnego modelu rodziny.

Antroponimy i ich zestawienia mogą też być środkiem wywołującym efekt komizmu. W tym celu *Świącicki* ucieka się m.in. do zabiegów syntaktycznych –

kilka razy używa sformułowania *panowie Maciej Kopytko i Krucki Protazy* (T II 417, T II 419, T II 480, T II 541). Nie jest wykluczone, że stosując taki zabieg składniowy autor chciał podkreślić wysoki status nazwiska na *-ski* (w odróżnieniu od nazwisk pochodzenia apelatywnego), które w zestawieniu antroponimicznym występuje przed imieniem.

Można także zauważyć, że w swoich dziełach Świącicki używa różnych nazw własnych do identyfikacji jednej i tej samej osoby. Miana te mogą być różnymi wariantami imienia nosiciela, imieniem lub innym antroponimem, różnymi wariantami nazwiska, np.: *Sobko / Mucha* (PL 112), *Hania / Anna* (PL 144), *Iwasiek / Iwaś / Iwasio* (PL 89), *Iwan / Iwasio* (syn Heleny i Parysa; T II 469), *Pańko / Nurek* (T II 445), *Szymon / Szymcio / Szymonek* (T I 236, T I 238), *Kubuś / Parys* (T II 440), *[pani] Katarzyna / [pani] Mateuszowa* (T II 413), *Salomon / Salamon* (WdP 754), *Złodzicki / Złocicki* (T II 442) itd. Taki zabieg jest niekiedy uwarunkowany sytuacją, stylem wypowiedzi lub formą i intencją komunikatywną narracji⁷².

Świącicki zmienia zatem imiona lub nazwiska bohaterów w toku powieści i opowiadań, w pewnym momencie wprowadza nowe antroponimy i odtąd stosuje je zamiennie. Bywa jednak, że konsekwentnie używa tej samej formy imienia, podkreślając nawet ten fakt, np.: „*Piękną była Hania [...], i my dawniejsze imię jej nie zmienimy na inne: Hanią będzie wciąż u nas, bo ją tak śnieżną i piękną widzimy teraz, jako przed kilku laty*” (PL 207–208).

Należy też odnotować powtarzalność tych samych imion w różnych utworach, np. *Kunegunda* – pojawia się w T i WdP, *Ołena / Helena* – w PL, T i OS CG. Co więcej, to samo imię służyło do identyfikacji różnych bohaterów nawet w obrębie jednego dzieła, np. *Helena* i *Ołena* („*matką [chrzestną była] Ołena, przyjaciółka Heleny*” (T II 467)), książę *Ostafi* i jego druh *Ostap* (OS CG 701), *Opanas* (diak cerkiewny; T II 548) i *Pańko* (T II 553; oba derywaty od im. *Atanazy*, cerk. *Afanasij*), *Semen* (Mohyla; T II 398) i *Semen* (woźnica; T I 327) itd. W celu zachowania funkcji dyferencyjnej użyte są zazwyczaj różne warianty imienia, choć ostatni przykład pokazuje, że nie zawsze mamy do czynienia z zastosowaniem odmiennych form. Użycie poszczególnych wariantów było też uwarunkowane innymi czynnikami: statusem socjalnym (pełne formy stosowane w przypadku bohaterów reprezentujących wyższe sfery, derywaty nieoficjalne – do nazywania

⁷² Por. I. Łuc, *Nazwy własne w literaturze...*, s. 92.

ludzi prostych; zob. wyżej) lub przynależnością narodową (najczęściej sytuacja ta dotyczy Polaków i Ukraińców).

Skupiając się na kwestii nazw własnych w utworach Świącickiego pozostawiamy do oddzielnego rozpatrzenia zagadnienie identyfikacji poszczególnych bohaterów za pomocą deskrypcji apelatywnych⁷³, tj. innych, niż antroponimy, określeń. W analizowanym cyklu tworzą one dość pokaźny zasób. Pisarz stosuje deskrypcje jednostkowe różnego typu: określenia od nazw zawodów i pełnionych funkcji, leksemy wskazujące na stan społeczny lub inne okazjonalne miana, występujące w utworach jako ekwiwalenty nazw własnych⁷⁴. Poza funkcjami typowymi dla onimów, specyficzna rola deskrypcji jednostkowych przejawia się w zapobieganiu „niepożądaney stylistycznie powtarzalności nazw”⁷⁵.

Warto jednak odnotować zastosowanie w charakterze „zamienników” antroponimów dość osobliwych formuł identyfikacyjnych. W przypadku kilku bohaterek użyte są jedynie inicjały imienia (być może nazwiska), por.: „*zaczął z hrabiną B. rozmowę po włosku*” (T II 449), „*Oświadczył się p. B., są już po zaręczynach; na licho dowiedział się deputat, że p. C. ma o kilka tysięcy więcej [...]. Nie miał jeszcze czasu okazać wszystkich swych zalet, a już mu p. C. dała harbuza, a p. B. odesłała pierścionek*” (T II 514). W innej sytuacji napotkane Włoszki (których imiona – Rosetta i Pepitta – czytelnik poznaje chwilę później) określane są przy użyciu zaimków (w funkcji rzeczowników własnych): „*Westchnął Szycio jak miech kowalski – (Ona⁷⁶ spojrzęła); Kubuś kołnierzyk poprawił (Ta⁷⁷ się uśmiechnęła)*” (T I 344). Trudno wnioskować o przyczynach zastosowania tego typu rozwiązań, choć w przypadku użycia leksemów *Ta* i *Ona* można pokusić się o hipotezę, że taki sposób identyfikacji wynikał z zainteresowania samego Świącickiego tematyką zaimków (zob. *Wstęp*).

2. Etonimy

Stosunkowo licznie w opowiadaniach i powieściach Świącickiego pojawiają się etnonimy. Część egzemplifikacji dotyczy grupy etnicznej jako całości i jest

⁷³ Zob. A. Cieślíkowa, *Nazwy własne...*, s. 34.

⁷⁴ Por. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 17, 27–28.

⁷⁵ Tamże, s. 14.

⁷⁶ W oryginale rozstrzelonym drukiem i w nawiasach.

⁷⁷ Zob. poprzedni przypis.

wyrażona w formie pluralnej: *Austriacy* (WdP 749), *Cygani* (WdP 751) / *Cyganie* (T I 243, T II 446), *Czerkiesi* (Mo 562), *Mongolowie* (WdP 748), *Moskale* (T II 548, Mo 567), *Niemcy* (T I 299, T II 477, OS CG 705, WdP 803), *Papuasii* (T II 419), *pigmeje* (PL 220) / *Pigmeje* (PL 160, WdP 746), *Szwedzi* (T I 296, WdP 748–749), *Wandalowie* (WdP 746), *Żydki* (T I 292, T II 481) / *Żydzi* (T I 237, T II 480, WdP 803) / *Żydy* (OS NS 640) / *żydostwo* (WdP 739)⁷⁸, *Lachy* (PL 152, T II 400, Mo 598) / *Polaki* (Mo 567) / *polaki* (Mo 571) / *Polacy* (T I 333, Mo 568)⁷⁹, *Litwini* (T II 481), *Tatarzy* (PL 150, OS G 615, OS Pod 714) / *Tatary* (PL 96, OS G 616) / *Tatarowie* (PL 144) / *Tatarzeta* (OS G 619)⁸⁰, *Turcy* (T I 355, OS G 618, OS NS 660) / *Turki* (OS NS 664), *Ukraińcy* (PL 152). W badanym materiale odnotowano też etnonimy odnoszące się do pojedynczych osób. W formie rodzaju męskiego wystąpiły: *Anglik* (T II 432, WdP 729), *Cygan* (T I 268, T II 446, WdP 753), *russkij* (Mo 570) / *czistorusskij* (Mo 570) / *Moskal* (T II 548, Mo 561), *Hiszpan* (T I 292), *Niemiec* (T I 350, OS CG 703) / *Niemczyk* (T II 411), *Scyta* (T II 519), *Izraelita* (T I 351) / *Żyd* (PL 84, T I 290, T II 422, Mo 589, OS G 617, OS NS 646, WdP 753) / *Żydek* (T I 269) / *Żydzisko* (T I 322, T II 485, OS NS 646)⁸¹, *Lach* (T II 543) / *laszok* (T II 552) / *Polak* (T II 543, Mo 566) / *polaczek* (Mo 589), *Tatar* (PL 151, OS G 612, OS NS 648, OS Pok 711, OS Pod 716) / *Tatarzyn* (PL 114, OS Pod 714)⁸², *Turek* (PL 187, T I 355, OS G 627, OS NS 657, OS AM 695, OS CG 697), *Ukraińiec* (PL 82). Formy syngulatywne odnosiły się również do kobiet: *Cyganka* (PL 133, OS CG 704, WdP 753), *Francuska* (T II 490), *Gruzinka* (OS G 621), *Żydówka* (T I 294, T II 524, OS NS 645), *Laszka* (PL 186, T II 399, OS Pod 721) / *Polka* (T I 304, Mo 570) / *Poleczka* (Mo 603), *Niemka* (T II 515), *Turkinia* (OS G 617, OS NS 676), *Ukraińska* (PL 152), *Włoszka* (T I 344). Z kolei w liczbie mnogiej wystąpiły następujące określenia żeńskie: *Cyganki* (T I 345), *Laszki* (PL 152), *Turkinie* (OS NS 670) / *Turczynki* (OS NS 670), *Włoszki* (T I 344, T II 459).

⁷⁸ Również za pomocą deskrypcji [*kupcy*] *mojżeszowego wyznania* (T I 338) / *starozakonni* (T I 293) / *synowie Izraela* (T I 290).

⁷⁹ Także w formie opisowej *bracia znad Wisły* (T II 547). Należy pamiętać, że etnonimy *Polacy* i *Lachy* nie zawsze są tożsame, zwłaszcza w sytuacjach ukazanych w utworach Święcickiego (zob. niżej).

⁸⁰ Ponadto: *psi synowie* (OS G 615) / *pohańce* (T I 269; tu: pogardliwie o Tatarach) / *sobaki* (OS G 617).

⁸¹ Również jako *potomek Izraela* (T I 352).

⁸² Też za pomocą deskrypcji *pohaniec* (OS G 618), odnoszącej się zarówno do *Tatara*, jak i do *Turka*.

Oddzielnej uwagi wymaga określenie *Kozak* (i jego derywaty). W pracach onomastycznych nazwa ta, pojawiająca się m.in. jako baza motywacyjna nazwisk, jest zaliczana do etnonimów⁸³. Jednakże, według *Słownika języka polskiego* (wersja online), *Kozacy* – to nazwa odnosząca się do grupy ludności o charakterze wieloetnicznym⁸⁴, reprezentująca określony stan społeczny w Rzeczypospolitej i w państwie moskiewskim (później w Rosji)⁸⁵. Ma ona zatem nieco szerszy zakres desygnacyjny. Ponadto autor używa niekiedy terminu bardziej jako określenie grupy wojskowej, niż w kontekście stanu społecznego czy wspólnoty o charakterze etnicznym. W utworach Świącickiego występują następujące poświadczenia: *Kozacy* (PL 112, T II 399, OS G 615, OS NS 634, OS AM 693, OS CG 707, OS Pok 709, OS Pod 714) / *Kozaczeńki* (OS AM 694) / *Kozaczeńki* (OS NS 661; w piosence) / *Kozactwo*⁸⁶ (OS NS 665, OS Pod 719)⁸⁷. Zawężenie zakresu referencyjnego znajduje realizację w nazwie *Zaporożce* (PL 182) / *Zaporożcy* (PL 178). Są też przykłady nazw użytych w liczbie pojedynczej: *Kozak* (PL 96, T II 398, OS G 609, OS NS 633, OS AM 693, OS CG 698, OS Pod 715) / *Kozaczeńko* (PL 136, OS NS 632; w piosence) / *Kozaczyisko* (PL 115) / *kozaruha* (PL 117, OS Pod 713), oraz w węższym znaczeniu: *Kozak zaporoski* (PL 181) / *Kozak ukraiński* (T II 398), chociaż kontekst treściowy pokazuje, że większość użyć (jeśli nie wszystkie) omawianego określenia dotyczy właśnie Kozaków zaporoskich / ukraińskich. Odnotowano również jedną formę feminatywną *Kozaczka* (PL 119).

Do kategorii etnonimów wypada zaliczyć również nazwę *Słowianie* (PL 98), identyfikującą całą gałąź ludów indoeuropejskich posługujących się językami słowiańskimi.

Istotne miejsce w powieściach i opowiadaniach Świącickiego zajmują Żydzi. Są to z reguły postaci drugoplanowe czy nawet epizodyczne, ale ich

⁸³ Por. np. Z. Abramowicz, L. Citko, L. Dacewicz, *Słownik historycznych nazw osobowych...*, t. I, s. 177; M. Kondratiuk, *Współczesne nazwiska mieszkańców polsko-białoruskiego i słowiańsko-litewskiego pogranicza od nazw grup etnicznych i narodowości*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, t. 3, Białystok 2001, s. 26.

⁸⁴ Por. A. Raszewska-Klimas, *Wieloznaczność nazwisk Polaków*, Łódź 2018, s. 218.

⁸⁵ *Encyklopedia PWN*, online [dostęp: 23.02.2021].

⁸⁶ Leksem *kozactwo* pojawia się wielokrotnie w różnych utworach Świącickiego. Zawsze jednak (poza zacytowanymi przykładami) określenie to jest zapisywane małą literą.

⁸⁷ *Kozacy* są również określani jako *synowie Ukrainy* (OS Pod 716) oraz – co może być zaskoczeniem – jako *niewierne psy* (OS G 615). Świącicki bezpośrednio w tekście objaśnia czytelnikowi, że tym ostatnim mianem Kozaków „chrzcili” Tatarzy.

udział w rozwoju akcji jest stosunkowo wyraźnie zaakcentowany, jak widać, także z punktu widzenia użytych nazw etnicznych. W opisie tej grupy religijno-narodowościowej uwidacznia się surowa ocena, przede wszystkim stereotypizacja, która na przestrzeni wieków towarzyszyła przedstawicielom wyznania mojżeszowego. W utworach Żydzi niemal zawsze przedstawieni są w negatywnym świetle, co wyrażone jest m.in. za pomocą środków językowych: nacechowanych emocjonalnie sufiksów (np. *Żydzisko* (T I 322)), dodania przydawek lub innych określeń (por. np.: *głupim Żydom* (T I 366), *durny Żydzisko* (OS NS 646), *głupi Żyd* (T I 352), *głupiec Żydzisko* (T II 485), *nie lubieni Niemcy lub Żydzi* (WdP 803), *plaga człowieczeństwa, Żydzi* (T I 366), *pretensjonalny Żydek* (T I 352), „*Wrodzona jednak Żydom chciwość pieniędzy*” (Mo 589). Nieżyczliwy stosunek uzewnętrznia się też wskutek użycia nazwy w określonym kontekście sytuacyjnym (pozornie neutralnym, w rzeczywistości jednak negatywnym): „*lichy Żydów przyniosło*” (T I 372), „[...] główny nacisk kładąc na potrzebę nieutrudniania Żydom działalności mającej na celu okpiwanie chłopów po wsiach [...], a Żydki bardzo prędko zdolni będą pod chejrym przysiąc, że Berdyczów większą jest ich stolicą aniżeli Jerozolima” (T II 480–481). Niektóre leksemy wyrażające politowanie, a być może ironię, w połączeniu z derywatem etnonimicznym wywołują efekt komiczny, np.: *biedny Żydzisko* (Pańko o zastrzelonym baronie; T II 485). W pozytywnym świetle Żydzi przedstawieni są jedynie wówczas, gdy bohaterowie wypowiadają się sami o sobie, np.: *ale ja poczciwy Żydek* (T I 375), *ja biedny Żydek* (T I 375) itd. Mimo pewnej niechęci do tej grupy ludności, która „*jak pijawka uczepi człowieka*” (OS NS 646) i którzy „*Chrystusa ukrzyżowali*” (T I 368) narrator w pewnym miejscu stwierdza: „*A przecież bez Żyda i Kozakowi było nieporadnie*” (OS NS 646). Etonim *Żyd* pojawia się też w otoczeniu wyrażzeń wskazujących na działalność zarobkową, co było cechą charakterystyczną tej grupy ludności, np. *Żyd węglarz* (T II 422), „*Zapłaciłem kilka czerwonych..., posłałem na wszystkie strony... Powrócił Żyd i...*” (mowa tu o usługach „detektywistycznych”; PL 170), *Żyd siwuchy borgować nie chce* (karczmarz; PL 175), *jeszcze tylko szabli Żyd w zastawie nie ma...* (pożyczki pod zastaw; PL 177), „*Zarygluj drzwi – krzyknął na Żyda [...], Drżący arendarz zatarasował drzwi karczmy*” (Mo 596), i *Żyd czarki wódki poborgować nie chce* (szynkarz; OS G 617), *użyto Żyda arendarza* (tu: do dostarczenia poczty; Mo 589), *Żyd faktor* (T II 515), „*sprzedatem Żydkom nasze meble*” (T I 379), „*panów kupców, bez wyjątku mojżeszowego wyznania*” (T I 338).

Cyganie są sportretowani przede wszystkim jako złodzieje i porywacze dzieci, np.: „[...] bandy Cyganów, która go [Pańka] dawniej ukradła z jakiejś wsi” (T I 243), „Cyganów, którzy najniemiłosierniej odarli go [Pańka] do koszuli” (T II 446), „stary Cygan przyznał się ekspowodyrowi, że go osobiście ukradł u rodziców” (T II 446), „ale i banda Cyganów znalazła się jakby cudem, z nimi rozmaite sztuki i naturalnie – kradzież!” (WdP 753). Ukazana jest również „typowa profesja” kobiet cygańskich, tj. wróżbiarstwo, por.: „mała rączka księżniczki spoczęła w czarnej dłoni Cyganki” (OS CG 704), „stara czarownica Cyganka” (PL 133), „Cyganka spojrzęła na dłoń Kozaka” (PL 133).

W wypowiedziach narratora lub bohaterów powieści i opowiadań uwidacznia się niechęć, czy wręcz antypatia do Tatarów, którzy od wieków nieśli śmierć i pożogę wszystkim mieszkańcom Ukrainy, por. np.: *lukawe Tatarzeta* (OS G 619), *przeklęty Tatarzyn* (OS Pod 714). Świącicki nie darzy sympatią także Niemców („mamy sprawić Niemcowi kocią muzykę, jakiej nigdy jeszcze nie słyszał” (bohaterowie *Trójki* o nauczycielu-Niemcu; T I 316), *nielubieni Niemcy* (WdP 803)), którym wypomina nawet wygląd zewnętrzny: „niepocziwe to plemię te rudowłose Niemcy” (OS CG 705). Swoją negatywny stosunek do przedstawicieli niektórych narodowości autor wyraża nawet przez dodanie określenia wskazującego na mnogość, np.: *kupy Tatarów* (OS Pod 715), *chmura Tatarów* (OS G 616), *chmura Żydów* (T I 355), *zbiegło się Żydów co niemiara* (T I 314).

Za pomocą środków językowych autor uwydatnia też ujemne cechy Lachów⁸⁸: *Dumna Laszko!* (OS Pod 721), *Pany Lachy* (T II 400), *Lachem matki straszą swe dzieci* (T II 543), *Lach – to pan* (T II 543), *na Ukrainie największą obrazą jest nazwa Lacha* (T II 543). Z drugiej strony, w utworach ukazany jest stereotyp pięknej Laszki – w zakresie urody kobiet pojawiają się określenia jednoznacznie pozytywne, np. *Laszko czarowna* (OS Pod 723), *z piękną Laszką* (T II 399) itd.

Świącicki nie szczędzi natomiast pochwał Kozakom⁸⁹, co wielokrotnie znajduje odzwierciedlenie w utworach, por. np.: *Bożego Kozaka* (PL 182), *Kozak chrobry*

⁸⁸ Należy zaznaczyć, że na Ukrainie *Lach* to nie określenie Polaka w ogóle (sam zresztą Świącicki uważał się za Polaka ruskiego pochodzenia), ale Polaka-szlachcica, a właściwie *pana*, najczęściej wrogo nastawionego do Kozaków.

⁸⁹ Por. A. Mazur, „*Na Ukrainie za owych dobrych czasów*” – *Przed laty. Powieść ukraińska Paulina Świącickiego*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria*” 2020, 20, s. 216, <https://studiahistoricolitteraria.up.krakow.pl/article/view/7840/7121> [dostęp: 28.02.2021].

(OS NS 649), *bracia Kozacy* (T II 454), *ślawny Kozaczenku!* (OS CG 707) i inne. Taka postawa autora (narratora) wiąże się z mitem Kozaka w literaturze romanizmu polskiego, z jego idealizacją⁹⁰.

Co ciekawe, w utworach Świącickiego spotykamy się z sytuacją, w której narrator używa danego etnonimu do określenia innej grupy narodowościowej, niż wynika to ze znaczenia leksemu. Takiemu porównaniu towarzyszy przeczenie, np.: „*mieszkania panów kupców, bez wyjątku moższowego wyznania, ale nie Polaków, tylko kupców po prostu, Żydami tu zwanych*” (o Żydach; T I 338–339), „*powiedziała mi, że nie jest Francuską, i w sekrecie przed ojcem zaczęła mię uczyć po polsku*” (T II 490). Autor stosuje też etnonimy na określenie przedstawicieli innych grup na zasadzie podobieństwa cech, np.: *Cyganki* (gdymowa o Włoszkach; T I 345), „*patrzyli na dumną osobistość, która by im przypominała Hiszpana*” (mowa tu o uczniu miejscowego gimnazjum; T I 292), „*by amazonka nie znalazła sobie jakiego Scyte*” (T II 519)⁹¹, „*Pańkowi znacznie urosła ruda jego bródka [...], miał wielką ochotę uważać się za Turka*” (T II 420), „*Turkinia Prokopowa!*” (tu: Ułana; OS G 617).

Niektóre etnonimy użyte są tylko okazjonalnie i nie mają większego wpływu na rozwój akcji, np. *Anglik* (T II 432) lub stanowią jedynie element porównania narratora, np. *Pigmeje* (PL 160; obraźliwie o ludziach niskiego wzrostu), *pigmeje* (PL 220), *Pigmejów* (WdP 746), *do ojczyzny Papuasów* (T II 419; o uczestnikach szemranego interesu, którzy przepadli bez wieści), *hordy Wandalów* (WdP 746; tu jako eponim w kontekście opisu zniszczonego miejsca).

⁹⁰ Więcej na ten temat zob. «*Українська школа*» в літературі та культурі українсько-польського пограниччя, ред. Р. Радишевський, Київ 2005; М. Kwapiszewski, *Kozacka autolegenda. Michał Czajkowski wobec Ukrainy i prawosławia*, w: М. Kwapiszewski, *Późny romantyzm i Ukraina. Z dziejów motywu i życia literackiego*, Warszawa 2006, s. 81–99; М. Kwapiszewski, *Kozak romantyczny. Dzieje motywu*, w: М. Kwapiszewski, *Późny romantyzm i Ukraina. Z dziejów motywu i życia literackiego*, Warszawa 2006, s. 7–34; М. Брацка, *Етнічна парадигма поезії «української школи» польського романтизму*, Київ 2009; А. Fabianowski, *Rola Kozaczyzny w koncepcjach politycznych Michała Czajkowskiego*, w: *Szkoła ukraińska w romantyzmie polskim. Szkice polsko-ukraińskie*, ред. S. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 421–431; П. М. Кралу́к, «*Полонізовані козаки*», w: П. М. Кралу́к, *Козацька міфологія України: творці та епізони*, Харків 2016, с. 341–356.

⁹¹ Scytowie w starożytności zamieszkiwali część Ukrainy, zatem miejscowy mieszkaniec mógł być teoretycznie dalekim potomkiem tego indoeuropejskiego ludu.

Niekiedy formy syngulatywne ethniców użyte są w celu wyrażenia mnogości desygnatów, np. *Turek* (PL 113; tu: Turcy), *Tatar* (OS Pod 719; tu: Tatarzy), *Przekłety Tatarzyn!* (OS Pod 714; tu: Tatarzy). Wiele określeń jest stosowanych wymiennie, np. *Tatarzyn / Tatar* (PL 150). Etnonimy są też stosowane jako zamienniki antroponimów⁹², np. *głupi Żyd* (T I 352; tu: Oksman), *Tatar* (OS Pod 716; tu: chan Mahomet), *Kozak* (PL 111; tu: Iwanko), *Kozak* (OS CG 700; tu: Prokop), *Kozak* (T II 454; tu: Mohyla), *Żydówka!* (T II 524; tu: pani von Knedel), *Żydówka!* (T II 527; tu: panna Prunella).

Występujące w utworach formy *Żydy*, *Tatary* itp. zaczerpnięte są z potocznej lub regionalnej odmiany języka, co ma na celu wywołanie u odbiorcy wrażenia autentyczności postaci i zdarzeń. Niekiedy warianty tego typu są wynikiem wtrąceń obcojęzycznych, np. ros. *polaki* (Mo 567–568). Użycie nienormatywnych form nazw etnicznych ma też w zamierzeniu osiągnięcie określonych efektów stylistycznych.

3. Katojkonimy

W utworach Świącickiego odnajdujemy też pojedyncze przykłady katojkonimów: *paryżanie* (T II 490) oraz *Podolanka* (OS Pod 716).

4. Nazwy heraldyczne

Występująca w *Trójce* nazwa herbu *Porawa* (T I 295, T II 408) podkreśla status społeczny pieczętujących się nim osób, jest składnikiem oficjalnej formuły identyfikacyjnej i symbolem rodu Porowskich. Nazwa heraldyczna *Porawa* pojawia się też w kilku scenach ważnych dla dalszego rozwoju akcji (np. T II 442, T II 498).

5. Choronimy

Zbiór choronimów najliczniej reprezentują oficjalne i potoczne nazwy państw oraz innych organizmów terytorialnych o charakterze państwowym, ale nieposiadających – w ogóle lub w różnych okresach historycznych – takiego statusu⁹³:

⁹² Por. wyżej informację na temat deskrypcji jednostkowych.

⁹³ W praktyce ustalenie statusu nazw tego typu następuje z trudnością, m.in. ze względu na brak możliwości odczytania dokładnego kontekstu sytuacyjnego w stosunku do konkretnej nazwy.

Austria (T II 445), *Egipt* (PL 102), *Gruzja* (OS G 621), *Hiszpania* (T II 418) / *Hiszpany*⁹⁴ (OS NS 644), *Indie* (T II 419), *Francuzi*⁹⁵ (OS NS 644), *Niemcy* (T II 419, OS CG 703), *Polska* (PL 224, Mo 573, WdP 747)⁹⁶, *Ruś* (PL 174), *Turcja* (PL 144) / *Turecczyzna* (PL 183, OS G 618, OS NS 653)⁹⁷, *Korona* (PL 144, T II 543) / *Królestwo* (T II 504, Mo 586; tu (w obu przypadkach): *Korona Królestwa Polskiego*), *Litwa* (T II 401), *Palestyna* (T I 290), *Rzeczpospolita* (PL 206), *Ukraina* (PL 77, T II 390, OS G 609, OS NS 633, OS AM 694, OS CG 698, OS Pod 714) / *Wkrajina* (T II 549), *Węgry* (OS CG 704, WdP 748), *Związek Niemiecki* (T II 445). Odnotowano również obecność nazw własnych regionów geograficznych, niemających charakteru państwowego: *Budżak* (OS NS 654), *Galilea* (T I 290), *Kaukaz* (Mo 562; tu raczej w funkcji choronimu; por. też oronim *Kaukaz*), *Kresy* (T I 303), *Pobereże* (PL 150), *Podole* (PL 189, T I 296, T II 435, OS Pod 713), *Polesie* (T I 243, T II 446) / *Poliskie*⁹⁸ (PL 115), *Syberia* (T II 448) / *Sybir* (Mo 568) / *Sibir'* (Mo 571), *Translajtania* (WdP 750), *Wołosza* (OS G 615), *Wołyń* (PL 152, T I 295), *Zadnieprze* (T II 404), *Zaporoże* (PL 80, OS G 610, OS NS 637). W analizowanych utworach występują ponadto nazwy kontynentów: *Azja* (PL 149), *Europa* (T II 398) lub części świata: *Ameryka* (T II 431, WdP 729), a także półwyspów: *Krym* (PL 95, T I 269, OS G 612, OS NS 637, OS Pod 719) / *Tauryda* (PL 189, OS Pod 720), *Mała Azja* (T II 404) i innych obszarów, dających się ująć w przybliżeniu w ramy geograficzne z jednoczesnym wskazaniem epicentrum etniczno-kulturowego, scalającego dany teren: *Słowiańszczyzna* (PL 82) / *Sława* (tu w zn. Słowiańszczyzna; PL 149), *Kozaczyzna* (Mo 565). Określenie *Tatarszczyzna* (OS G 614) mogło zostać użyte jako synonim *Krymu* lub *Chanatu Krymskiego*. Jako choronimy, choć w znaczeniu metaforycznym, wystąpiły ponadto nazwy *Wschód* (OS G 623, OS Pod 722) i *Zachód* (PL 178, T I 242).

Wszystkie zacytowane wyżej określenia są mianami autentycznymi. W przypadku cesarstwa *Fec i Marokko* (T II 432), występującą w charakterze choronimu nazwę należy rozpatrywać jako rezultat kreacji autora, wolno natomiast przypusz-

⁹⁴ Tu: Hiszpania. Forma *Hiszpany* zrekonstruowana, por. w źródle: „*potrawa zwyczajna w Hiszpanach!*”, „*Na Hiszpanach [...] przyszło nam tak ciężko*”.

⁹⁵ Tu: Francja. Forma *Francuzi* zrekonstruowana, por. w źródle: „*To jak my na Francuzach żyli miesiąc kamieniami*”.

⁹⁶ Również w postaci deskrypcji *druga ojczyzna synów Izraela* (T I 290).

⁹⁷ Także w formie opisowej *kraj bisurmanów* (OS NS 636).

⁹⁸ Przypuszczenie zamieszczone w komentarzu redakcji.

czać, że prototypem było tu realnie istniejące miasto Fez / Fes w Maroku (zob. przypis redakcji w tekście *Trójki*).

W badanym zespole dzieł choronimy pełnią różne funkcje w świecie przedstawionym: stanowią tło głównych wydarzeń (np. *Ukraina, Polska, Krym, Turecczyzna, Zaporozże, Węgry, Translajtania*), ukazane są w charakterze zdawkowej informacji w kontekście dalszych losów bohaterów, np. *Syberia* (T II 557), pojawiają się w przemowach, opowiadaniach i wspomnieniach bohaterów, np. *Europa* i *Litwa* (T II 481), *Europa* (T II 398), jako tło wydarzeń historycznych w stosunku do czasu akcji w utworze: *Polska* (WdP 747), jako kraj pochodzenia bohaterów: *Gruzja* (OS G 621) lub jako miejsce związane z ich planami i marzeniami: *Ameryka* (T II 431), niekiedy służą narratorowi lub bohaterom do dokonywania porównań: *Ameryka* (WdP 729), *Europa* (T II 404), *Galilea* (T I 290), *Indie* (T II 419). Pojawiają się jako utarty w świadomości symbol: *Sybir* (= zesłanie, więzienie; Mo 568), *Europa* (T II 445), *Zachód* (= ziemie i kultura na zachód od Słowiańszczyzny, a także mieszkańcy tych ziem i ich mentalność; T I 242), *Wschód* (OS G 623, OS Pod 722; tu w znaczeniu zbliżonym do leksemu *Orient*).

W utworach Świącickiego opis choronimów z reguły ukazany jest z respektowaniem zasady „patriotyzmu”: ziemie rodzime pojawiają się w wypowiedziach narratora i bohaterów niemal zawsze w pozytywnym kontekście, obce państwa i terytoria przedstawione są zazwyczaj ze strony negatywnej. Sporadycznie zdarzają się jednak odmienne sytuacje, czego przykładem są określenia typu: *przekłete Polesie* (T II 460; słowa Pańka), *Ukraina beztałanna* (T II 400; wypowiedź narratora).

6. Nesonimy/choronimy

W opowieści jednego z bohaterów powieści *Trójka* wspomniana jest nazwa własna *Jamajka* (T II 387), którą można rozpatrywać zarówno w charakterze choronimu (nazwy państwa), jak i nesonimu (nazwy wyspy).

7. Toponimy

W badanym źródle wystąpiło szereg miejscowości, które z punktu widzenia narratora (narratorów) i bohaterów cyklu pt. *Opowieści stepowe. Pisma prozą* należy określić jako bliskie pod względem geograficznym i kulturowym. Wśród wymienionych w utworach nazw miast znalazły się: *Akerman* (OS G 619), *Bałta*

(T I 340, T II 416), *Berdyczew* (PL 158) / *Berdyczów* (T I 279, T II 481), *Biała Cerkiew* (PL 98) / *Białocerkiew* (PL 150), *Brody* (T I 290), *Czerkasy* (OS NS 637), *Dunajowce* (T II 409), *Husiatyn* (T II 409), *Jarmolińce* (T II 386), *Kamieniec* (T I 290, T II 408), *Kijów* (PL 88, T I 242, T II 394, Mo 568, OS NS 637), *Korzec* (OS CG 697) / *Korzec wołyński* (OS CG 697), *Latyczów* (T II 391), *Litniowce* (T II 414; własc. Letniowce), *Łuck* (T I 295), *Munkacz* (WdP 730), *Oczaków* (OS NS 656), *Odessa* (T I 348, T II 417), *Poczajów* (T I 242), *Uściług* (T I 331), *Żytomierz* (T II 529), *Bochnia* (WdP 730), *Lwów* (PL 151, T I 290), *Kraków* (WdP 743), *Szczawnica* (WdP 729) / *Scawnice* (WdP 754) / *Wydźgi* (WdP 747; = *Szczawnica*), *Warszawa* (PL 143, T I 296, T II 398, Mo 568, OS NS 677) / *Warszawka* (T II 526), *Wieliczka* (WdP 806), *Wilno* (T I 304). Poświadczane są również nazwy wsi: *Borszczahówka* (T I 337), *Dłużek* (T I 337), *Humińce* (T I 337), *Karwasary* (T I 337)⁹⁹, *Krywań* WdP 743; tu: wieś), *Porówka* (T I 296), *Rajska Brama* (T I 337; futor), *Siworogi* (T II 414), *Sołowijówka* (T II 544), *Tomasze* (T I 285), *Zińkowce* (T I 337), *Żytniki* (T II 391), *Czorsztyń* (WdP 741) / *Niżnia* (WdP 733), *Krościenko* (WdP 739), *Łącko* (WdP 747), *Kościelisko* (WdP 743), *Niedzica* (WdP 750). W znakomitej większości są to toponimy rozmieszczone na terenie współczesnej Ukrainy i Polski, pojedynczo z obszaru dzisiejszej Litwy (choć uznawane za „polskie”) i Słowacji.

Przeciwstawną grupę tworzą nazwy miast bardziej odległych w sensie geograficznym lub kulturowym: *Adrianopol* (OS NS 656), *Bachczy-Seraj* (OS G 615), *Carhorod* (OS NS 661) / *Carogród* (PL 181, OS G 609, OS NS 637, OS Pod 725) / *Konstantynopol* (T II 404) / *Stambuł* (T II 417, OS NS 655), *Frankfurt* (T II 437), *Jerozolima* (T I 290, T II 420), *Karlowe Wary* (T II 474), *Mohylów* (T I 340), *Moskwa* (T II 557), *Neapol* (T I 349), *Nerczyńsk* (Mo 606), *Paryż* (T I 303, T II 409), *Pekin* (T II 387), *Petersburg* (T II 527), *Praga* (T I 324), *Rzym* (T II 449), *Skutari* (PL 184, OS NS 662), *Strasburg* (T II 387), *Troja* (T II 420), *Wiedeń* (T II 449). Jako obca kulturowo (tak wynika z treści utworów), choć położona w stosunkowo niedalekiej odległości, potraktowana została np. miejscowość *Perekop* (PL 181, OS G 615) znajdująca się na północnym Krymie.

Główną funkcją toponimów występujących w utworach literackich jest niewątpliwie usytuowanie akcji w sensie przestrzennym. Tak jest również w utworach Święcickiego. *Carogród*, *Kamieniec*, *Karlowe Wary*, *Kijów*, *Odessa*, *Warszawa*,

⁹⁹ Obecnie część Kamieńca Podolskiego.

Żytniki – te między innymi miejscowości stanowią tło głównych wydarzeń. Inne są świadkiem wątków pobocznych lub epizodycznych¹⁰⁰, np. *Perekop* (PL 181), *Skutari* (PL 184), *Frankfurt* (T II 437, T II 523), *Paryż* (T II 434), są wspomniane w opowieściach narratora lub bohaterów: *Konstantynopol* (T II 404), *Czorsztyn* (WdP 747–748; tu w kontekście historii miejscowości), pojawiają się jako kierunek dalszych losów bohaterów: *Bałta* (T I 377), *Odessa* (T I 377), *Żytomierz* (T II 529), *Nerczyńsk* (Mo 606), stanowią też źródło porównań narratorskich: *Carogród* (OS Pod 725), *Jerozolima* (T II 420, T II 481), *Troja* (T II 420) lub wspomnień bohaterów: *Odessa* (T I 348), *Pekin* (T II 387), *Strasburg* (T II 387), *Wieliczka* (WdP 806). W wielu przypadkach toponimy są zarówno miejscem akcji, jak i punktem odniesienia służącym wyznaczeniu perspektywy w nawiązaniu do obiektów, stanowiących właściwe usytuowanie akcji. Nazwy miejscowe pełnią równocześnie funkcję informacyjną i emotywną. Ta ostatnia przejawia się szczególnie w zakresie użycia nazw miasteczek i wsi ukraińskich, co niewątpliwie sugeruje zabarwiony uczuciowo stosunek samego Świącickiego do rodzinnych stron, które uwiecznił w swoich dziełach za pomocą toponimów¹⁰¹. Użycie licznych nazw miast, a szczególnie miasteczek i wsi z terenu Ukrainy prowadzi też do podkreślenia kolorytu lokalnego tej ziemi¹⁰², natomiast

[...] Wprowadzone do utworów nazwy geograficzne, autentyczne pod względem leksykalnym (słownikowym) i denotacyjnym (związek nazwy z określonym obiektem rzeczywistości pozajęzykowej), służą budowaniu ich przestrzennej wiarygodności¹⁰³.

8. Urbanonimy

Tę kategorię antroponimów w utworach Świącickiego ilustrują nazwy ulic (hodonimy) wymienione w utworze *Trójka*: *Ulica Polska* (T I 290), *ulica Ciasna* (T I 338), *Ormiańska* (T I 347), *ulica Bulwarna* (T II 484; wszystkie w Kamieńcu), *Krakowskie Przedmieście* (T II 503), *Senatorska* (T II 503; obie w Warszawie). Z utworu dowiadujemy się, że nazwa *Ciasna* posiada motywację onimiczną:

¹⁰⁰ Wiele toponimów odnosi się do miejscowości, w których „bawiła Trójka”, m.in.: *Borszczahówka* (T I 337), *Dłużek* (T I 337), *Humińce* (T I 337), *Karwasary* (T I 337), *Sołowijówka* (T II 544), *Tomasze* (T I 285), *Zińkowce* (T I 337).

¹⁰¹ Por. H. Munia, *Nazwy własne w utworach...*, s. 141–142.

¹⁰² Por. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 28.

¹⁰³ H. Munia, *Nazwy własne w utworach...*, s. 141.

„wyraźnie ulica, chociaż w poprzek nie ma dwóch łokci”. Ponadto w powieści pojawiają się inne typy urbanonimów: *Brama Wietrzna* (T I 290) / *Wietrzna Brama* (T I 301; w Kamieńcu), *Polskie Folwarki* (T I 379; dzielnica Kamieńca), *Turecki Most* (T I 377; most na Smotryczu w Kamieńcu), *Padół* (T II 404), *Chorew* (T II 404), *Szczekowica* (T II 404; historyczne części Kijowa). Kilka razy pojawia się też symboliczne i ważne dla głównych bohaterów miejsce *Trójkąt* (T I 332, T II 408), o którym czytelnik nie uzyskuje jednak żadnej szczegółowej informacji. Z kontekstu można jedynie przypuszczać, że nazwa ta może mieć charakter urbanonimu.

W cyklu *Opowieści stepowe* Świącicki wymienia następujące urbanonimy: *Góra Kijowska* (OS G 611; wzniesienie w historycznej części Kijowa) oraz *Czar-towa Góra* (OS CG 699; wzniesienie z zamkiem grafa von Rotkircha).

Do urbanonimów należy też zakwalifikować nazwę własną zamku *Schauerstein* (WdP 747), występującą w opowiadaniu *Wycieczka do Pionin*.

Obecność nazw tego typu pozwala uszczegółwić miejsce akcji. Autentyczność, właściwa większości zacytowanych onimów, niewątpliwie dodaje też utworom realizmu.

9. Anojkonimy

Do *Lasu Dłuzeckiego* (T I 358) wybrali się na majówkę główni bohaterowie *Trójki* wraz z pozostałymi uczniami szkoły. Tłem akcji są również *stopy Wasylkowskie* (PL 194), użyte przez narratora przypuszczalnie w charakterze nazwy własnej.

10. Hydronimy

Ta kategoria onimiczna reprezentowana jest w utworach Świącickiego głównie dzięki nazwom rzek: *Boh* (OS NS 687), *Bug* (Mo 606), *Czartomelik* (OS G 610), *Dniepr* (PL 77, T II 404, OS G 610, OS NS 646, OS AM 694, OS Pod 716) / *Dniepr-Sławuteć* (OS G 626) / *Dnipro* / (OS NS 676; w piosence)¹⁰⁴ / *Sławuteć* (PL 179), *Dniestr* (OS Pod 712), *Dunaj* (PL 82, OS NS 676), *Dunajec* (WdP 733), *Leśny Potok* (WdP 803), *Poprad* (WdP 803), *Pрут* (T II 445), *Roś* (PL 77, OS G 609, OS NS 680), *Stucz* (PL 181), *Smotrycz* (T I 314, T II 480), *Wisła* (T II 547), *Tykiez* (T II 391), *Uszycza* (OS CG 697). Biorąc pod uwagę całość cyklu pt.

¹⁰⁴ Również w postaci metaforycznej: *najmilsze dziecko naszej Ukrainy* (OS G 626).

Opowieści stepowe. Pisma proza, pod względem frekwencyjnym dominuje nazwa rzeki *Dniepr*, chociaż np. w opowiadaniu *Wycieczka do Pionin* czytelnik najczęściej natrafia na hydronim *Dunajec*. Materiał pokazuje, że oprócz nazw, które można uznać z dużym prawdopodobieństwem za znane czytelnikowi z Europy środkowej (np. *Dniepr*, *Dunaj*, *Wista*), występują też nazwy niewielkich rzek lokalnych np. *Leśny Potok*, *Pрут*, *Uszyca*, będących najczęściej dopływami większych, bardziej popularnych rzek. W omawianych utworach – oprócz swoich podstawowych funkcji artystycznych i, przede wszystkim, funkcji identyfikacyjnej – te mniej popularne nazwy mogą pełnić rolę informacyjno-dydaktyczną. Wśród użytych przez autora hydronimów pojawiają się także nazwy własne mórz: *Czarne Morze* (PL 181, OS G 618, OS NS 654, OS Pod 719) / *Kozańceje more* (OS NS 661), *Sine Morze* (tj. Morze Azowskie; OS NS 656, OS Pod 712) i źródeł: *Krynica Huińska* (T I 337), *Studzienka*¹⁰⁵ (WdP 806). Występują też nazwy jezior: *Gopło* (T I 295; jednokrotnie w całym cyklu utworów) oraz nazwa cieśniny *Bosfor* (PL 185, T II 404, OS G 609, OS NS 664).

Pojawiają się określenia przysłówne, odnoszące się do obiektów hydronimicznych raczej mało znanych lub rzadko posiadających swoje nazwy własne: *Liman* (OS G 614; prawdopodobnie Liman Dniestru (liman – rodzaj zatoki; tu w funkcji onimu)) oraz *Nenasyteć* (PL 179; nazwa jednego z *porohów* na rzece Dniepr).

Pomimo dużego znaczenia obiektów wodnych w życiu człowieka, w utworach Świącickiego rzadko stanowią one bezpośrednie tło akcji. Są raczej świadkami pojedynczych wydarzeń (np. *Tykicz*, w wodach którego znaleziono ciało hrabiego Apollina Porowskiego na drugi dzień po weselu syna (T II 442), *Bosfor*, który szczęśliwie przepłynęli Kozacy (OS NS 664)) lub jedynie są wzmiankowane bez szerszego kontekstu akcji (np. w przypadku rzek *Bug* (Mo 606) lub *Poprad* (WdP 803)). Nazwa rzeki *Wista* wspomniana jest jedynie wtedy, gdy mowa o Polakach z terenów nadwiślańskich, por.: „*Nasi bracia znad Wisły broń podnieśli*” (T II 547).

Zwracają uwagę nazwy nietypowe (potoczne lub archaiczne), np. występujące w piosence *Kozańceje more* (tj. Morze Czarne; OS NS 661) czy dawne określenie Dniepru – *Dniepr-Stawuteć* (OS G 626) / *Stawuteć* (PL 179), podnoszące rzekę do rangi bohatera narodowego.

¹⁰⁵ Występuje również w l.mn. (*Studzienki*; WdP 798, WdP 806).

W niektórych przypadkach zastosowane hydronimy służą metaforycznemu określeniu ram temporalnych, np. w opisie powstania rodu szlacheckiego Porawów: „*Za króla Popiela, w czasie pamiętnej potyczki z jego myszami na wyspie jeziora Gopło*” (T I 295).

Nazwa cieśniny *Bosfor*, oprócz punktu odniesienia w opisie innych zjawisk (por. np. „*Po widoku Bosforu Dniepr w tym miejscu jest najpiękniejszy w Europie!*” (T II 404)), jest też swego rodzaju symbolem innego świata, innej kultury, obcej Kozakom czy ogólnie Słowianom.

11. Oronimy

W utworach Świącickiego pojawiają się również oronimy. Ze względu na typ desygnatu można je podzielić na: nazwy szczytów górskich: *czorsztyńska góra*¹⁰⁶ (WdP 742), *Golica* (WdP 804), *Kopa* (WdP 759), *Korona* (WdP 752), *Ostra Skalka* (WdP 801), *Sawur-Mogila* (OS Pok 709), *Skalka* (własc. Wysokie Skalki; WdP 758), *Sokolica* (WdP 802); nazwy pasm górskich: *Czarna Góra* (PL 83), *Pioniny* (WdP 733) / *Pieniny* (WdP 800), *Tatry* (WdP 729) i kulminacji tych pasm: *Truhaniec* (WdP 754), nazwy masywów górskich: *Czatyrdach* (PL 181, OS G 625), *Olimp* (WdP 742), *[tatrzańska] Babia Góra* (WdP 784), nazwy łańcuchów górskich: *Himalaj*¹⁰⁷ (WdP 756); nazwy wzniesień górskich: *Berszytyk* (WdP 801), nazwy przełęczy: *Siodółko* (WdP 732), nazwy górskich formacji skalnych: *Faćmich* (WdP 801) / *Czerwona Skalka* (WdP 803), nazwy grup górskich: *Góry Szczawnickie* (WdP 743), nazwy skalnych żeber: *Grabczycha Wyżnia i Niżnia* (WdP 800). Do oronimów należy zakwalifikować także określenia wzgórz: *Golgota* (PL 211), a także nazwy: *góra św. Andrzeja* (Mo 606), *góra św. Kunegundy* (WdP 759) / *Góra Świętej Kunegundy* (WdP 803), *[kijowska] Łysa* (WdP 784).

Znakomita większość oronimów pochodzi z opowiadania *Wycieczka do Pionin*. W pozostałych utworach nazwy reprezentujące tę kategorię nazewnictwa występują sporadycznie. Wszystkie oronimy (włącznie z nazwami *[tatrzańska] Babia Góra* i *[kijowska] Łysa*, które pojawiają się w opowieści jednego z bohaterów) są nazwami autentycznymi, funkcjonującymi – w obiegu oficjalnym lub potocznym – w przestrzeni uzualnej. Niemal wszystkie nazwy odnoszą się do obiektów

¹⁰⁶ W oryginale małą literą.

¹⁰⁷ Tak w źródle.

„rodzimy” (z punktu widzenia narracji). Do bardziej egzotycznych należą *Olimp* i *Himalaj*, będące poetyckim wyrażeniem emocji narratora, przy czym ostatnia nazwa ma znaczenie generalizujące i oznacza (każdą) *górze*¹⁰⁸. Nazwa *Golgota* jest użyta w funkcji porównania literackiego.

Nietrudno odnieść wrażenie, że w utworze *Wycieczka do Pionin* ranga oronimów jest na tyle wysoka, że są one nie mniej ważnymi bohaterami opowiadania, niż postaci ludzkie. Miejsce oronimów w świecie przedstawionym wspomnianego wyżej opowiadania podkreśla umieszczenie niektórych nazw w tytułach rozdziałów, np. *Pioniny* (WdP 729, 798), *Korona* (WdP 751) oraz bezpośredni zwrot jednego z uczestników wyprawy: „*O, wy góry! [...] O, mocne góry! [...] Mówcie, Pioniny!*” (WdP 734). Łucja Szewczyk pisała o dającej się uchwycić w literaturze romantycznej „modzie na Tatry”¹⁰⁹. Opowiadanie Świąteczkiego, choć obejmuje nieco inny (ale „sąsiedni”) obszar geograficzny, niewątpliwie wpisuje się w twierdzenie badaczki.

12. Astronimy

W opowiadaniu *Wycieczka do Pionin* pojawiają się trzy astronimy: *Księżyc* (nazwa satelity Ziemi; WdP 729; użyty przez narratora jako porównanie) oraz *Mars* (nazwa planety; WdP 736) i *Rak* (nazwa gwiazdozbioru; WdP 736) będące elementami opowieści jednego z bohaterów.

13. Zoonimy

W analizowanym zasobie pojawia się jedna nazwa własna zwierzęcia – *Żuczek*. Co ciekawe, zoonim ten występuje w powieści *Trójka* dwukrotnie, lecz za każdym razem określa inny desygnat: w tomie pierwszym *Żuczek* to pies Szymonka Złodzickiego (T I 256), w tomie drugim *Żuczek* jest psem państwa Mateusza i Katarzyny Potockich (T II 412–413).

Na marginesie warto wspomnieć, że pojawiające się w opowiadaniu *Wycieczka do Pionin* określenie *bonoński szpic* (WdP 730), zgodnie z praktyką nazewniczą stosowaną m.in. w Polsce, nie zalicza się do zoonimów, nie jest bowiem

¹⁰⁸ Według informacji z przypisu na stronie 756 tomu *Opowieści stepowe. Pisma prozą*.

¹⁰⁹ Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 23.

nazwą własną *sensu stricto*. Inaczej jest w tradycji rosyjskiej, gdzie onomaści terminem *zoonim* określają także apelatywne nazwy zwierząt¹¹⁰.

14. Chrematonimy

W tekstach Święcickiego występuje pewna grupa nazw własnych, które można określić mianem chrematonimów społecznościowych¹¹¹. Należą do nich nazwy instytucji państwowych: *Podolskie Szlacheckie Zgromadzenie*¹¹² (T II 513), *Izba Cywilna w Kamieńcu* (T II 519), *Centralny Komitet* (Mo 578), *Kazienna Pałata*¹¹³ (T I 375), *Uniwersytet Wileński* (T II 404) oraz towarzystw: *Towarzystwo Dobroczynności* (T II 540), *Towarzystwo Uczciwego Zarobku w Odessie* (T II 434) / *Towarzystwo Uczciwego Zarobku* (T II 418) / *Towarzystwo* (T II 431), *Towarzystwo Akcyjne do Wydobywania Złota w Indiach Środkowych* (T II 417) / *Towarzystwo* (T II 419), a także onimy *Filia* i *Nora* (T II 522) jako potoczne określenia siedzib *Towarzystwa Uczciwego Zarobku*.

Kolejną podgrupę nazw odnotowanych w analizowanym materiale stanowią chrematonimy określane w dzisiejszych czasach jako marketingowe¹¹⁴. Są to nazwy własne winiarni, karczemi, zajazdów: „*Smocza Paszcza*”¹¹⁵ (T I 338, T II 427) / „*Paszczka*” (T I 340), „*Wilcza Jama*” (T I 338), „*Gnojanka*” (T I 338), „*Kogutek*” (T II 537), „*Miodzius*” (WdP 733), *zajazd Brodzki [w Kamieńcu]* (T II 458), *Chapanka* (T II 421; karczma w lesie), nazwa hotelu: „*Pod Złotą Szpadą*” (T II 437), a także nazwy wyrobów: *Józefina* (WdP 741; nazwa wody leczniczej) oraz *Morison* (T I 313; tu: tabletki doktora Morisona, por.: „*a po rannej kawie zażył Morisona*”).

Jako określenie z pogranicza chrematonimii społecznościowej i marketingowej należy uznać nazwę własną corocznego jarmarku *Kontrakty* (T II 416; właśc. Kijowskie Kontrakty).

¹¹⁰ Zob. m.in. N. Ananiewa, *Zoonimia w polskich gwarach pogranicza bałto-słowiańskiego*, w: *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, red. S. Warchoł, Rozprawy Sławistyczne UMCS, t. 11, Lublin 1996, s. 17.

¹¹¹ Zob. A. Gałkowski, *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej*, Łódź 2011, s. 129–145.

¹¹² Właśc. *Deputacja Szlachecka Guberni Podolskiej*.

¹¹³ W oryginale: *Palata*.

¹¹⁴ Zob. A. Gałkowski, *Chrematonimy w funkcji...*, s. 61–67.

¹¹⁵ Nazwy własne wzięte w cudzysłów są w taki właśnie sposób cytowane w materiale źródłowym.

Do kategorii chrematonimów należy zakwalifikować nazwy ksiąg i książek (tzw. ideonimy) oraz ich części: *Biblia* (WdP 799), *Koran* (T I 295), *talmud*¹¹⁶ (OS NS 643), *Stary Zakon* (T I 360), *Ewangelia* (T I 363, T II 500), *Psalmy Dawidowe* (T I 367), *Myszna*, *Gamura* (T I 234; części Talmudu), *Dziady [Mickiewicza]*¹¹⁷ (T II 534), „*Korona*” [*Niesieckiego*] (T I 355, T II 442) / „*Korona*” (T I 301), nazwy gazet i czasopism: „*Wiadomości Gubernialne*” (T I 360), „*Kurierek*” (T II 532), „*Inwalid*” (Mo 583) oraz dokumentów: *Złota Hramota* (Mo 593, T II 544) / *Hramota* (T II 553).

Część zacytowanych onimów w sposób bezpośredni „uczestniczy” – w mniejszym lub większym stopniu – w toku akcji w utworach Świącickiego (np. *Towarzystwo Uczciwego Zarobku*, *Towarzystwo Akcyjne do Wydobywania Złota w Indiach Środkowych*, *Podolskie Szlacheckie Zgromadzenie*, „*Smocza Paszcza*”, *Złota Hramota*) lub występuje w charakterze źródła informacji istotnych dla rozwoju akcji w świecie przedstawionym (np. „*Inwalid*”, „*Kurierek*”, *Izba Cywilna w Kamieńcu*). Inne są zdawkowo wymienione przez narratora lub bohaterów bez wpływu na dalszy ciąg wydarzeń (np. „*Wilcza Jama*”, „*Miodzius*”, *Towarzystwo Dobroczyńności*). Podobnie jak w przypadku innych kategorii nazw własnych, także niektóre chrematonimy służą budowaniu porównań, np. *Psalmy Dawidowe* (T I 367), *Biblia* (WdP 799), *Józefina* (WdP 741) oraz wspomnień, np. *Dziady Mickiewicza* (T II 534) lub jako przenośny sposób osadzenia wydarzeń retrospektywnych w określonych ramach czasowych, np. *Koran* (T I 295).

W granicach chrematonimii społecznościowej wyróżnia się tzw. chrematonimie religijną, do której zaliczane są m.in. nazwy instytucji zakonnych¹¹⁸. Za nazwy własne (socjoideonimy religijne) mogą być uznane takie miana, które desygnują oficjalne i zwyczajowe określenia takich zgromadzeń. Nie są z kolei zaliczane do onimów formalnie tożsame z nimi derywaty nazywające przedstawicieli zakonów (podobnie zresztą jak denominaty odnoszące się do członków określonych wspólnot religijnych)¹¹⁹. W praktyce rozróżnienie kontekstu występowania w utworze literackim (a czasami nawet w obiegu uzualnym) takiej nazwy jest niezwykle

¹¹⁶ W oryginale małą literą.

¹¹⁷ W kontekście porównania pojawiło się też określenie *ballada Mickiewicza* (T II 539), jednak bez wskazania konkretnej pozycji, co raczej wyklucza rozpatrywanie dzieła polskiego wieszca w charakterze nazwy własnej.

¹¹⁸ Zob. A. Gałkowski, *Chrematonimy w funkcji...*, s. 183.

¹¹⁹ Tamże, s. 183, 188.

trudne, tym bardziej, że bez znaczenia pozostają tu zasady ortograficzne: nazwy tego typu z zasady powinny być zapisywane małą literą, użycie wielkiej litery w nazwie potocznej instytucji jest jedynie oznaką szacunku dla adresata¹²⁰. W utworach Świącickiego jako potoczne nazwy zakonów zostały użyte nazwy: *[panny] szarytki* (T I 310), *[panny] Dominikanki* (T I 370), *karmelici* (T I 330, T II 443), *Kameduli* (WdP 751; w tytule rozdziału)¹²¹. Powyższe ustalenia upoważniają zatem do zaszeregowania zacytowanych nazw do kategorii onimów.

15. Heortonimy

W tej nielicznej grupie znalazły się przede wszystkim nazwy świąt chrześcijańskich: *Boże Narodzenie* (Mo 586), „*świętki Bożego Narodzenia lub Wielkiej Nocy*” (T II 394), *Trzech Króli* (T II 413), dzień *św. Mikołaja* (T I 327, por.: „*na święty Mikołaj kupiłem*”), dzień *św. Jana* (PL 87; por.: „*na Iwana na ten tu świat [się] dostał*”; OS CG 708, por.: „*o św. Janie wielki płomień bucha ze zwałiska*” (= na św. Jana (?)). Odnotowano ponadto jedno określenie święta pogańskiego: *Kupała* (T II 394).

Występujące w utworach heortonimy nie są silnie powiązane ze sferą religijną, stanowią raczej punkt odniesienia do usytuowania wydarzeń na osi czasu w cyklu rocznym.

W wierszu recytowanym przez jednego z bohaterów *Trójki* – Szymonka, występuje nazwa święta o charakterze świeckim: *Nowy Rok* (T I 287). Jego obecność w utworze nie wykazuje powiązania z rozwojem akcji.

16. Teonimy

Teonimy są kategorią chętnie wykorzystywaną przez Świącickiego w powieściach i opowiadaniach, o czym świadczy bardzo duża produktywność i zróżnico-

¹²⁰ Tamże, s. 183.

¹²¹ Bazując na powyższych stwierdzeniach, za derywaty pozbawione charakteru propriálního należy natomiast uznać występujące u Świącickiego określenia: *Bernardyn* (T I 317) / *bernardyn* (T II 443) / *bernach* (T II 450), *derwisze* (OS NS 664). W stosunku do określeń *kartuzi* (WdP 752), *kameduli* (WdP 752) kontekst nie rozstrzyga, w jakiej funkcji określenia te zostały wymienione przez narratorkę. Nie powinny być też zaliczane do zbioru nazw własnych użyte określenia członków grup religijnych: *Bracia Krzyżowi* (WdP 748) / *Krzyżacy* (WdP 747), *Husyci* (WdP 748), *Taborycy* (WdP 748).

wanie wariantów nazw tego typu. Zdecydowanie najczęściej określiń odnosi się do Boga chrześcijańskiego: *Bóg*¹²² (PL 77, T I 271, T II 392, Mo 564, OS G 609, OS NS 634, OS AM 693, OS CG 698, OS Pok 709, OS Pod 715, WdP 729) / *Chrystus* (PL 88, T I 318, T II 481, Mo 605, WdP 746) / *Zbawiciel* (PL 164) / *Spas* (OS NS 662) / *Stwórca* (T II 437) / *Wszchemogący* (T I 330) / *Hospod'* (T II 397, OS G 613, OS NS 652, OS Pok 711) / *Dominus* (T I 313) / *Duch Święty* (T I 274, T II 411) / *Isus Chrystos* (OS NS 671) / *Jezus* (PL 188, T I 321, T II 411, OS CG 704) / *Agnus Dei* (T I 328) / *Jezus Nazarański, król żydowski* (T I 326) / *Najwyższy* (T II 476) / *Opatrzność* (PL 155, T I 266) / *Pan* (PL 95, T II 554) / *Pan Bóg* (T I 328, T II 466, Mo 598) / *pan Bóg* (T I 277, T II 413, OS NS 675, WdP 733) / *Pan zastępów* (T II 489) / *Pater [noster]* (T II 447). Są to określenia odnoszące się zarówno do Boga w Trójcy Jedyne (Bóg, Zbawiciel, Pan Bóg, Hospod'), onimy związane z poszczególnymi Osobami Trójcy Świętej (*Isus Chrystos*, *Jezus*, *Duch Święty*) lub inne nazwy o charakterze trynitarnym (*Opatrzność*, *Najwyższy* itd.)¹²³.

Bardzo często imię Boga pojawia się w zawołaniach spowodowanych strachem, zdziwieniem, zaskoczeniem lub innymi, najczęściej nagłymi, zdarzeniami, np.: *Boże! Boże!* (OS CG 706), *Chryste* (WdP 755), *Duch Święty!* (OS NS 686), *Hospode Boże!* (OS G 629), *Hospody!* (OS NS 652), *Isus Chrystos!* (OS NS 671), *Jezus!* (T II 411, OS CG 704), *Jezusie Nazarański, królu żydowski...* (T I 326), *Mon Dieu!* (T I 237), *Mój Boże!* (T II 420), *Na Boga!* (T II 541). Najczęściej są to wykrzyknienia występujące w wołaczcu lub mianowniku w funkcji wokatywnej¹²⁴.

Pojawiają się też liczne utarte zwroty z teonimem *Bóg* (w sensie: Bóg chrześcijański) lub jego ekwiwalentami, np.: *Boże zmiłuj się* (WdP 732), *Bóg zapłać* (T II 489), *Daj Boże!* (PL 80, OS NS 681), *Idź z Bogiem* (WdP 759), *Idźcie z Bogiem* (OS G 630), *Laudetur Iesus Christus!* (T I 318; przywitanie), *O dla Boga* (T II 414), *Pomahaj Bih!* (OS NS 681), *Sława Bohu!* (PL 164, T II 547, OS NS 663, OS Pok 710), *Szczęść Boże!* (Mo 584, T I 322; pożegnanie), *świeć tam Panie!* (T II 440;

¹²² Formy typu *Bóg*, *Duch Święty*, *Pan* (w znaczeniu *Bóg*) Ł. Szewczyk zalicza do deskrypcji jednostkowych, zob. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 27.

¹²³ Zob. V. Jaros, *Chrematonimia Jasnej Góry i jej uwarunkowania kulturowe*, w: *Onomastyka – neohumanistyka – nauki społeczne*, red. U. Bijak, H. Górny, M. Magda-Czekaj, Kraków 2018, s. 196.

¹²⁴ Na częste występowanie *nomina sacra* w wypowiedziach wykrzyknikowych zwraca uwagę m.in. Ł. Szewczyk (zob. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 137).

o zmarłych), *uchowaj Boże* (T II 508), *bihme*¹²⁵ (OS NS 667), *W imię Ojca i Syna* (T I 275), *Wo imia Otca i Syna...* (OS NS 659), *Z Bohom!* (OS NS 691) i inne. Zwraca uwagę znaczna frekwencja określeń tego typu we wszystkich utworach mimo faktu, że wątki *stricte* religijne praktycznie nie są w nich poruszane.

Spośród pozostałych teonimów najczęściej występują nazwy boga w tradycji muzułmańskiej, co oczywiście ma ścisły związek z tematyką utworów: *Allach* (OS G 624, OS NS 656) / *Ałłach* (OS G 624, OS NS 660, OS Pod 717) / *Ałłah* (PL 149), ponadto w okrzykach Tatarów: *Allach! Allach!* (OS Pod 715) / *Ałłah!* (OS Pod 715).

Pojedyncze teonimy: *Bachus* (T II 488), *Wenera* (T II 488), *Apollin* (WdP 742), zostały zaczerpnięte z mitologii (mamy tu zatem do czynienia z nazwami z pogranicza dwóch kategorii onomastycznych, tj. teonimii i mitonimii). Służą one podmiotowi opowiadającemu jako środek do poetyckiego przedstawiania zdarzeń (por.: *kapłani Bachusa i Wenery* (o młodzieży prowadzącej próżny tryb życia)) lub są skierowane do czytelnika w celu zapewnienia narratora o autentyczności wydarzeń (por.: *Świadczyć się Apollinem*).

Teonim *bóg* dwukrotnie pojawia się w formie pluralnej. W jednym przypadku występuje on w znanym powiedzeniu bez wskazania na konkretną postać: *Którędyż bogi prowadzą?* (T II 441), w drugim – jest składnikiem metafory i odnosi się albo do świętych w ogóle, albo do ikon: *„przed bogami palą się poświęcane świeczki”* (OS NS 684).

17. Hagionimy

Najliczniej reprezentowane są hagionimy odnoszące się do Matki Bożej: *Bogarodzica* (Mo 595) / *Bohorodyca*¹²⁶ (T I 252, OS NS 662) / *Bohorodycia* (PL 182, OS NS 660) / *Królowa nieba*¹²⁷ (PL 191) / *Najświętsza Panienska* (WdP 757) / *Matka Boska* (T I 305, T II 393, Mo 592) / *Matka Boża* (PL 155) / *Matka [Jego] święta* (WdP 746) / *Panna Maria* (T II 491) / *Preczysta* (PL 184, OS G 615, OS

¹²⁵ Forma nieco zdeonimizowana, którą można przetłumaczyć jako ‘przysięgam na Boga’ (ukr. *Bih* ‘Bóg’).

¹²⁶ W źródle występuje w bierniku (*Bohorodycę*) lub celowniku (*Bohorodycy*).

¹²⁷ Nazwy tego typu użyte w stosunku do Matki Bożej można uznać za twory onimiczne, a nie – jak w przypadku określeń przenośnych innych grup (m.in. antroponimów, toponimów, etnonimów) – jako deskrypcje apelatywne.

NS 662) / *Przeczysta Panna* (PL 85) / *Przeczysta* (T II 405, OS G 613, OS CG 703). Produktywność i zróżnicowanie określeń Matki Bożej wynika, po pierwsze, z roli, jaką ta postać pełni w świecie chrześcijańskim. Po drugie zaś, Bogurodzica od zawsze była otaczana szczególną czcią na Słowiańszczyźnie, zwłaszcza przez Kozaków, o czym wspomina narrator w jednym z utworów: „Znana rzecz, że Bohorodycia lubiła Kozaków jak rodzone dzieci [...]. Kozak nie zawsze wiedział, co tam w niebie [...], ale co do cześci dla Bohorodycy – nie było mu równego!” (OS NS 662). Również wypowiedzi samych bohaterów-Kozaków świadczą o ważnym miejscu Matki Boskiej w życiu i poczynaniach tej grupy etniczno-społecznej: *Bohorodycia z nami!* (OS NS 660), „Zrobił ja, co mógł [...] a resztę dała Przeczysta” (OS NS 672), „Da Przeczysta, że z wędrówki powrócimy zdrowo” (OS G 615).

Odnotowano występowanie kilku postaci ze Starego Testamentu. Nie zaliczają się one wprawdzie w poczet świętych, ale są czczone w świecie judeochrześcijańskim: *Cham*¹²⁸ (T I 354), *Jafet* (T I 354), *Noe* (T I 352), *Abraham* (T II 429, T II 553). W utworze *Trójka* służą jako źródło porównań i metafor. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wymieniony przez narratora *Opowieści stepowych* starotestamentowy *Haman* (OS NS 640) jest uznawany za postać raczej pozbawioną religijnego charakteru.

W analizowanych tekstach odnajdujemy też informacje o świętych nowotestamentowych, świętych starochrześcijańskich, średniowiecza i czasów nowożytnych: *święty Franciszek* (PL 163), *święty Mykoła* (PL 159, OS G 615, OS NS 663), *święty Piotr* (T I 355), *święta Kunegunda* (WdP 806). Niektóre z nich są użyte w utworach w sensie przenośnym (np. *święty Piotr* i *święty Franciszek*).

Jako patroni bohaterów *Trójki* pojawiają się w utworze: *Święty Szymon* (w opowieści *Pańka* i z nieco humorystycznym zabarwieniem; T I 276), *św. Kuba* (T I 296), *święty Mateusz* (T II 411–412), *święty Opanas* (T I 276). Nie wszystkie imiona wspomnianych świętych są przedstawione w formach kanonicznych.

Materiał źródłowy dostarcza ponadto kilku innych przykładów hagionimów. Jednak kontekst ich użycia w omawianych utworach powoduje przesunięcia desygnacyjne, a w konsekwencji – zbliżenie do kategorii ideonimów¹²⁹ z komponentem hagionimicznym, por.: *Matko Najświętsza Latyczowska!* (T II 412; tu: obraz

¹²⁸ Imię *Cham* ze względu na negatywne konotacje może (choć nie musi) być postrzegane inaczej niż pozostałe antroponimy zacytowane w tym miejscu.

¹²⁹ Por. A. Gałkowski, *Chrematonimy w funkcji...*, s. 40–41.

Matki Bożej Latyczowskiej), obraz *Latyczowskiej [Matki Bożej]* (T II 413), obraz *Bogarodzicy* (Mo 595, OS CG 706), obraz *Przeczystej* (T II 471), obraz *Przeczystej w Ławrze* (T II 554), *statua Matki Boskiej* (T I 379, WdP 751), *Michał święty* (T II 548), *święty Michał* (OS NS 637), *Archanioł* (T II 557; tu: sztandar / chorągiew z wizerunkiem św. Michała Archanioła), *sztandar świętego Michała* (T II 548), *Srebrny archanioł* (OS NS 656; tu: chorągiew z wizerunkiem św. Gabriela Archanioła), *św. Mikołaj* („*stanę przed św. Mikołajem*”; T I 273; tu: o ikonie św. Mikołaja), *Święty Łazarz* („*od Swiatoho Lazara począwszy*”; T I 241; tu: pieśń o św. Łazarzu).

Są też przypadki użycia hagianimów *Bohorodycia*, *Bohorodyca* w funkcji metonimicznych określeń hagiotoponimów¹³⁰, por.: „*niemało też dostała Bohorodycia na koralę*” (PL 182), „*dużo złota dał Bohorodycy*” (OS NS 648; w tych przypadkach chodzi zapewne o części łupów pozyskanych z wypraw na Tatarów, przekazanych na potrzeby świątyni, której patronką była Matka Boża).

Spośród nazw spoza kręgu chrześcijańskiego trzeba wspomnieć o mianach umownie zaliczonych do hagianimów, przy czym ta umowność pojawia się ze względu na fakt niewystępowania świętych (w rozumieniu chrześcijańskim) w religii muzułmańskiej: *Mahomet* (PL 166) / *Prorok* (OS G 618) / [*Wielki*] *Prorok* (OS G 625) / *Mahomet [jego] prorok!* (OS NS 657, OS Pod 722).

W tym miejscu należy też umieścić kilka określeń „sił zła”: *Szatan* (T I 326, T II 426) / *Diabeł* (T I 326) / *Lucyfer* (T II 412).

18. Hagiotoponimy

Cytowane w dziełach Święcickiego hagiotoponimy nie są licznie reprezentowane, ale wpływają na zróżnicowanie tła akcji. Przedstawione są nazwy świątyń chrześcijańskich: *cerkiew Bohorodyci* (PL 176; tu: cerkiew Matki Bożej w Międzygórzu), *Cerkiew Bohorodycy* (OS NS 650; tu: cerkiew Matki Bożej w Siczy Zaporoskiej), *Czerwony Klasztor* (WdP 751; kompleks klasztorny w miejscowości Czerwony Klasztor na Słowacji), *kijowska ławra* (OS NS 677), *Ławra* (PL 176, T II 405; tu: Ławra Peczerska w Kijowie), *klasztor karmelitów* T II 479; tu: klasztor karmelitów w Kamieńcu Podolskim), niekiedy są nazwane tylko fragmenty świątyń: *wieża [klasztoru] karmelitów* (T I 344; tu: wieża klasztoru karmelitów

¹³⁰ A. Gałkowski, U. Bijak, *Lista ICOS kluczowych terminów onomastycznych*, Łódź–Kraków 2018, s. 2.

w Kamieńcu Podolskim), *wieża dominikańska* (T I 337, T II 462; tu: wieża kościoła dominikanów w Kamieńcu Podolskim).

W jednym z utworów pojawia się nazwa własna meczetu (pierwotnie – świątyni chrześcijańskiej): *Aja Sofii meczet* (OS NS 664).

W charakterze nazw własnych miejsc sakralnych¹³¹ występują ponadto onimy: *Powązki* (T II 505) oraz *Czajczynna Mohyla* (PL 230).

Użyty przez narratora w powieści *Trójka* związek wyrazowy *świątynia Bachusa* (T I 340, T I 352) występuje jako metaforyczne określenie szynku „*Smocza Paszcza*” (zob. chrematonimy), nie odnosi się zatem do kategorii hagiotoponimów.

19. Mitonimy

Głównym źródłem tej grupy onimów jest *Bajka nie z tysiąca i jednej nocy*, którą opowiada narrator – uczestnik wycieczki górskiej towarzysze wyprawy – niejakiej pannie Emilii. Opowieść ta stanowi odrębny rozdział *Wycieczki do Pionin*, a jej akcja nie jest zintegrowana z resztą opowiadania. Tworzy natomiast areał do poszukiwań analogii i porównań ze światem realnym (z pozycji narratora i czytelnika), wprowadza też aurę tajemniczości i romantycznego nastroju. Bohaterami *Bajki* są istoty, imiona których – przynajmniej w części – wykazują podobieństwo do imion postaci występujących w innych znanych mitach i legendach słowiańskich, por.: *Cień* (WdP 761), *Hurgrot* (WdP 788), *Kramadata* (WdP 792), *Leśna* (WdP 766), *Ognita* (WdP 776), *Rusałka* (WdP 766), *Siarczyk* (WdP 787), *Skromiot* (WdP 788), *Chandra* (WdP 784), *Strzyg* (WdP 772), *Talis* (WdP 779), *Toplana* (WdP 770), *Trakata* (WdP 779), *Trat* (WdP 779), *Trzygłów* (WdP 785), *Wodnica* (WdP 766). W słowach jednej z bohaterek *Bajki* – *Wodnicy* przywołana zostaje postać z mitologii greckiej (*notabene* również mitonim): *Adonis* (WdP 770; w taki sposób *Wodnica* zwraca się do *Cienia*). W dalszej części *Wycieczki do Pionin* wspomniany jest inny znany bohater podań górskich – *Janosek* (WdP 804) / *Janoszek* (WdP 804). Mimo potwierdzonych informacji o autentyczności postaci, *Janosik* jest przedstawiany w kilku krajach jako bohater folklorystyczny. Do porównań literackich Świącicki wykorzystał też w omawianym opowiadaniu nazwy z mitologii rzymskiej (*Wenus* (WdP 743)) i greckiej (*Hypokrena* (WdP 743)).

¹³¹ Tamże.

Z kolei w utworze *Trójka* autor przywołuje *Popiela* (T I 295). Imię legendarnego władcy Polan pełni funkcję temporalną – pojawia się we wstępie do opowieści o rodzinie Porawów / Porowskich. W tym dziele Świącickiego odnotowanych jest też osiem onimów zaczerpniętych z mitologii greckiej: *Eneasza* (T I 356), *Anchizes* (T I 356), *Telemak* (T I 291), *Mentor* (T I 291), *Orest* (T I 333), *Pilades* (T I 333), *Bachus*¹³² (T I 340) oraz *amazonka* (T II 533) / *amazonki* (T II 516). W utworze nazwy te występują jako poetyckie określenia głównych bohaterów lub miejsc (*świątynia Bachusa* – tu: szynk Herszka).

Leksemem służącym porównaniu jest też onim *Eldorado* (T II 536).

Prawdopodobnie w mitologii mają również swoje źródło pojawiające się w *Opowiadaniach stepowych* „nazwy zastępcze” postaci: *Meri* (OS Pod 721) i *Peri* (OS G 622, OS Pod 723).

20. Inne kategorie onimów

Na pograniczu różnych klas onimów należy ulokować ważne z punktu widzenia akcji określenie *Sicz* (PL 176, T II 454, OS G 614, OS NS 637) / *Sicz maty* (PL 182, OS NS 646) / *Sicz Zaporoska* (OS NS 655) oraz powiązany z nim derywat *siczowik* (OS NS 649) oznaczający Kozaka z Siczy Zaporoskiej. W utworach Świącickiego określenia te odnoszą się do konkretnych desygnatów, można je zatem uznać za nazwy własne. Mniejszym stopniem onimizacji cechuje się natomiast inne pojęcie o podobnym zakresie referencyjnym – *Orda* (OS Pod 715). W utworach Świącickiego również dotyczy ono konkretnej grupy (tu: organizacji woskowo-plemiennej Tatarów z Chanatu Krymskiego).

Można zaryzykować stwierdzenie, że pojawiające się kilkakrotnie w powieści i będące zarazem jej tytułem określenie *Trójka* (T II 506), odnoszące się do życia i przygód trzech głównych bohaterów, urasta w II tomie dzieła do rangi onimu. Jest ono potraktowane jako swego rodzaju słowo-klucz, pobudzające do działania i wywołujące optymizm. W utworze występuje ono w cudzysłowie. Już samo jego brzmienie budzi pewne skojarzenia, m.in. porównanie *Trójki* do św. Trójcy (por. „*Durny był Pańko, że w „Trójkę” wierzył*” (T II 509)), albo do *trójki* jako trójkonnego zaprzęgu popularnego na Wschodzie. Być może nie pozostaje tu bez znaczenia także wspomniany wyżej urbanonim *Trójkąt*.

¹³² Zob. grupę *teonimy*.

21. Onimy niejasne

W analizowanym źródle wystąpiło kilka onimów o trudnej do ustalenia denotacji: *Ihwa* (PL 226; tu: być może antroponim lub mitonim), *Skorzynki* (T I 281; prawdopodobnie nazwa wsi Skorzyńce), *Wola* (T II 557; kontekst sugeruje, że mamy tu do czynienia z nazwą miejscową).

Przymiotnikowe określenia odonimiczne

Warto odnotować, że wiele nazw własnych funkcjonujących w przestrzeni literackiej w utworach Świącickiego posłużyło jako baza słowotwórcza przymiotników odonimicznych. Najwięcej takich form to derywaty odantroponimiczne, reprezentujące najczęściej podtyp przymiotników dzierżawczych, por. wyrażenia¹³³: *kurtka Pańkowa* (T I 263), *oko Pańkowe* (T I 265), *dworzec Damianowy* (OS G 617) / *Damianowy podwórzec* (OS G 627), *pobrat Prokopów* (OS G 614), *Prokopowe hore* (OS G 614), *karczma Ickowa* (T I 290), *Abramkowe wino* (T I 313), *zamek Fazylów* (OS G 625), *bureczka Szymciowa* (T I 291), *bilet Szymciów* (T I 324), *Semenowy koń* (OS NS 651), *Handzinowy ojciec* (OS NS 680), *Rotkirchowy zamek* (OS CG 699), *Herszkowe sacrum* (T I 352), *Maksymowa bagatelka* (T I 325). W analizowanych tekstach odnajdujemy również szeroki repertuar przymiotników odetnonimicznych, np. *bazar [...] żydowski* (OS NS 646), *[Złoto] rzecz żydowska* (OS NS 647), *żydowski hałas* (OS NS 646), *berdy-sze tatarskie* (OS Pod 715), *miecz tatarski* (OS Pod 714), *tatarska hołota* (OS G 620), *tatarskie trupy* (OS G 625), *tatarski kumys* (PL 182), *chrzest kozacki* (OS NS 651), *dusza kozacka* (OS CG 705), *kozacki zwyczaj* (OS G 619), *graf niemiecki* (OS CG 704), *knecht niemiecki* (OS CG 702), *niemieckie gniazdo* (OS CG 699), *janeczka turecka* (OS NS 653), *kule tureckie* (OS NS 665), *słowa tureckie* (OS NS 644), *lacka ziemia* (OS NS 654), *lacka kraina* (OS Pod 720), *wandalska ręka* (WdP 745; tu we wtórnym znaczeniu). Podstawą do utworzenia przymiotników były też toponimy, por.: *humeńsko-odeski trakt* (T II 416), *berdyczowski las* (PL 184), *wały kamienieckie* (T I 343), *balet warszawski* (T I 350), *fabryka baliniecka*

¹³³ Ze względu na ograniczoną objętość tekstu przymiotnikowe formacje odonimiczne podane są w wyborze.

(T I 381), *jarmark berdyczowski* (T II 416), *akcent paryski* (T II 449), *perekopski bazar* (OS G 617), *perejaśtawska fala Dniepru* (PL 178), *kaniowska fala Dniepru* (PL 178), choronimy: *barszcz ukraiński* (T II 392), *wiatr ukraiński* (OS NS 631), *droga węgierska* (WdP 751), *mosty [nie] polskie* (WdP 751), *wojsko zaporoskie* (OS NS 675), *młódź zaporoska* (PL 182), *niebo podolskie* (OS CG 698), *cypryjskie wino* (OS Pod 722), teonimy: *wola Boża* (OS G 628), *dopust Boży* (T I 324), *dary Boże* (T II 386, WdP 735), *gniew Boży* (T II 436), *pokaranie Boskie* (WdP 741), *miłość Boska* (WdP 754), *wyroki Boskie* (T II 437), hydronimy: *dno dniewprowe* (OS Pok 710), *fala [...] dniewprowa* (OS G 618), *fala dniewstrzana* (OS Pod 712), oronimy: *pionińska warownia* (WdP 752), mitonimy: *ciecz hypokreńska* (WdP 743) i an-ojkonimy: *saharyjskie piaski* (T II 434).

Deonimy

W utworach Świącickiego wystąpiło też kilka zapelatywizowanych nazw własnych. Poświadczone deonimy powstały w wyniku przejścia do kategorii nazw pospolitych etnonimów: *albanka* (T I 282; gatunek tabaki), katojkonimów: *sandomierka* (T I 325; odmiana pszenicy), antroponimów: *samson* (T I 361; tytoń), mitonimów: *eskulap* (WdP 737; lekarz), toponimów: *bafra* (T I 361; tytoń), *bordeaux* (T I 361, T II 386; gatunek wina).

Zakończenie

Nazwy własne występujące w przestrzeni literackiej różnią się funkcjami w poszczególnych utworach. Chcąc je szczegółowo opisać pod względem funkcjonalnym, należałoby przeanalizować nazewnictwo każdego tekstu literackiego z osobna¹³⁴. Natomiast całościowe spojrzenie z perspektywy onomastycznej na dzieła Świącickiego zebrane w tej edycji pozwala ukazać bogaty repertuar użytych przez niego onimów, ich osadzenie w świecie przedstawionym, funkcje konstytutywne, a niekiedy również wartości semantyczne i konotacyjne.

¹³⁴ Zob. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 14.

Większość nazw własnych odnotowanych w utworach Świącickiego to nazwy asemantyczne, ponieważ zostały one przejęte z zasobu nazewnictwa pozaliterackiego¹³⁵. Niemniej, ich funkcja wartościująca wyraża się w konotacjach uwarunkowanych kontekstem odpowiednich fragmentów lub całości utworu, a także wywołanych specyfiką użycia nazw w tekście¹³⁶.

W zasobie nazw własnych występujących w omawianych utworach wyraźnie dominują określenia autentyczne (oznaczające te same desygnaty, co w obiegu uzualnym)¹³⁷. Obecność nazw tego typu, głównie geograficznych i osobowych, poza funkcjami, jakie spełniają one w utworze literackim, może też świadczyć o samym autorze – o jego znajomości szeroko rozumianej kultury lokalnej i globalnej, a także o jego orientacji w wielu dziedzinach nauki¹³⁸. Liczne nazwy własne zostały użyte w funkcji informacyjnej, co stwarza iluzję autentyczności postaci fikcyjnych i relacji narratorskiej¹³⁹.

Jak wynika z analizy, przypisanie danej nazwy własnej do konkretnej klasy onimów w niektórych przypadkach nastęrcza trudności. Występują sytuacje, w których zbiory te krzyżują się, co jest wynikiem m.in. zmienności kontekstu sytuacyjnego, przedstawionego w utworze literackim. Wiele nazw występuje na pograniczu różnych klas onimicznych, a także na styku *nomina propria* i *nomina appellativa*, w związku z czym ich zaszeregowanie do nazw własnych może niekiedy być dyskusyjne.

Materiał onomastyczny wyekscerpowany z tekstów literackich można klasyfikować na różne sposoby i dokonywać jego interpretacji z wielorakich perspektyw¹⁴⁰. W niniejszej pracy ograniczono się do przedstawienia podziału rzeczowego¹⁴¹, który może stanowić impuls do dalszych dociekań nad nazwami własnymi w utworach Świącickiego. Przy analizie funkcji stylistycznych onimów występujących w świecie przedstawionym niezbędne jest odwołanie do opracowań krytycznych dotyczących twórczości autora¹⁴². Paulin Świącicki

¹³⁵ H. Munia, *Nazwy własne w utworach...*, s. 141.

¹³⁶ Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 17.

¹³⁷ Por. H. Munia, *Nazwy własne w utworach...*, s. 141.

¹³⁸ Por. I. Sarnowska-Giefing, *Nazewnictwo w nowelach...*, s. 14.

¹³⁹ Tamże; A. Siwiec, *Nazwy osobowe...*, s. 190.

¹⁴⁰ Zob. np. I. Łuc, *Nazwy własne w literaturze...*, s. 50, 60–62.

¹⁴¹ Tamże, s. 62.

¹⁴² Por. Ł. M. Szewczyk, *Nazewnictwo literackie...*, s. 15.

w dalszym ciągu pozostaje pisarzem mało znanym tak w środowisku polskim, jak i ukraińskim. Należy wyrazić nadzieję, że rozpropagowanie jego dzieł przyczyni się do zintensyfikowania badań historycznoliterackich nad twórczością Święcickiego, a w konsekwencji – do uzupełnienia zasobu cennych, ale bardzo nielicznych opracowań z tego zakresu. Wówczas, dysponując punktami odniesienia, będzie możliwe przeprowadzenie szerszego opisu systemów onimicznych występujących w jego utworach, który połączy aspekt onomastyczny z analizą stylistyczną¹⁴³.

Skróty

PL	–	<i>Przed laty. Powieść ukraińska</i>
T I	–	<i>Trójka. Powieść. Tom pierwszy</i>
T II	–	<i>Trójka. Powieść. Tom drugi</i>
Mo	–	<i>Moskal. Powieść z ostatnich czasów</i>
OS G	–	<i>Opowieści stepowe. Gulnara</i>
OS NS	–	<i>Opowieści stepowe. Na stepie</i>
OS AM	–	<i>Opowieści stepowe. Atamańska mogiła</i>
OS CG	–	<i>Opowieści stepowe. Czartowa Góra</i>
OS Pok	–	<i>Opowieści stepowe. Pokuta</i>
OS Pod	–	<i>Opowieści stepowe. Podolanka</i>
WdP	–	<i>Wycieczka do Pionin</i>

Bibliografia

- Abramowicz Zofia, Citko Lilia, Dacewicz Leonarda, *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)*, Białystok 1997–1998.
- Abramowicz Zofia, *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993.

¹⁴³ Tamże.

- Ananiewa Natalia, *Zoonimia w polskich gwarach pogranicza bałto-słowiańskiego*, w: *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, red. S. Warchoń, Rozprawy Sławistyczne UMCS, t. 11, Lublin 1996, s. 17–27.
- Bubak Józef, *Imiona w polskiej prozie fabularnej z przełomu XVIII i XIX wieku*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 107–111.
- Cieślikowa Aleksandra, *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 33–39.
- Citko Lilia, *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok 2001.
- Długosz Kazimierz, *O funkcjach nazw własnych w baśniach, podaniach i legendach różnych regionów Polski*, w: K. Długosz, *Z zagadnień nazw własnych*, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 60–70.
- Domaciuk-Czarny Izabela, *Nazwy własne w przestrzeni literackiej i wirtualnej typu fantasy*, Lublin 2015.
- *Encyklopedia PWN*, online [dostęp: 23.02.2021].
- Fabianowski Andrzej, *Rola Kozaczyzny w koncepcjach politycznych Michała Czajkowskiego*, w: *Szkoła ukraińska w romantyzmie polskim. Szkice polsko-ukraińskie*, red. S. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 421–431.
- Fros Henryk, Sowa Franciszek, *Księga imion i świętych*, t. 1–6, Kraków 1997–2007.
- Gałkowski Artur, Bijak Urszula, *Lista ICOS kluczowych terminów onomastycznych*, Łódź–Kraków 2018.
- Gałkowski Artur, *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej*, Łódź 2011.
- Handke Kwiryna, *Nazewnictwo jako narzędzie ekspresji*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 41–49.
- Janowowa Wanda, Skarbek Aldona, Zbijowska Bronisława, Zbiniowska Janina, *Słownik imion*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Jaros Violetta, *Chrematonimia Jasnej Góry i jej uwarunkowania kulturowe*, w: *Onomastyka – neohumanistyka – nauki społeczne*, red. U. Bijak, H. Górny, M. Magda-Czekaj, Kraków 2018, s. 183–199.
- *Kalendarz prawosławny 2009*, Wydanie Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, Warszawa 2009.
- Kaleta Zofia, *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa 1998.
- Kondratiuk Michał, *Współczesne nazwiska mieszkańców polsko-białoruskiego i słowiańsko-litewskiego pogranicza od nazw grup etnicznych i narodowości*, w:

Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe, t. 3, Białystok 2001, s. 23–28.

– Kuć Joanna, *Przydomki szlacheckie jako jeden ze sposobów identyfikacji szlachty z parafii trzebieszowskiej w 2. poł. XVII w.*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2003, t. 3, s. 119–132.

– Kwapiszewski Marek, *Kozacka autolegenda. Michał Czajkowski wobec Ukrainy i prawosławia*, w: M. Kwapiszewski, *Późny romantyzm i Ukraina. Z dziejów motywu i życia literackiego*, Warszawa 2006, s. 81–99.

– Kwapiszewski Marek, *Kozak romantyczny. Dzieje motywu*, w: M. Kwapiszewski, *Późny romantyzm i Ukraina. Z dziejów motywu i życia literackiego*, Warszawa 2006, s. 7–34.

– Łuc Izabela, *Nazwy własne w literaturze dziecięco-młodzieżowej Małgorzaty Musierowicz*, Katowice 2007.

– Malec Maria, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994.

– Matuszewski Józef, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1975.

– Mazur Aneta, „Na Ukrainie za owych dobrych czasów” – *Przed laty. Powieść ukraińska Paulina Świącickiego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 20 (2020), s. 209–221, <https://studiahistoricolitteraria.up.krakow.pl/article/view/7840/7121> [dostęp: 28.02.2021].

– Mrózek Robert, *Nazwy własne jako przedmiot badawczy onomastyki*, w: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 9–20.

– Munia Henryka, *Nazwy własne w utworach rosyjskiej prozy wiejskiej XX wieku*, Lublin 2013.

– Mytnik Irena, *Imiennictwo szlachty polskiej w dawnej ziemi wołyńskiej*, w: *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, red. E. Dziegiel, T. Korpysz, Warszawa 2013, s. 289–299.

– Raszevska-Klimas Agnieszka, *Wieloznaczność nazwisk Polaków*, Łódź 2018.

– Rymut Kazimierz, *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, Kraków 1995.

– Rymut Kazimierz, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. 1–10, Kraków 1992–1994.

– Sarnowska-Gieffing Irena, *Nazewnictwo w nowelach i powieściach polskich okresu realizmu i naturalizmu*, Poznań 1984.

- Sarnowska-Giefing Irena, *Onomastyka literacka dziś – przeloty czy kontynuacje?*, w: *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślukowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek, Kraków 2007, s. 559–572.
- Sarnowska-Giefing Irena, *Onomastyka literacka wobec współczesnej stylistyki*, w: *Nazwy mówią*, red. M. Pająkowska-Kensik, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2004, s. 23–31.
- Siwiec Adam, *Nazwy osobowe w „Schodami w górę, schodami w dół” Michała Choromańskiego*, w: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 187–197.
- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. I–XV, Warszawa 1880–1902, http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny [dostęp: 22.02.2021].
- *Słownik języka polskiego PWN*, online [dostęp: 23.02.2021].
- *Spis imion prawosławnych w brzmieniu polskim i staro-cerkiewno-słowiańskim*, Warszawa 2011.
- Szewczyk Łucja M., *Nazewnictwo literackie w twórczości Adama Mickiewicza*, Bydgoszcz 1993.
- Świerczyńska Dobrosława, *Paulin Świącicki: dramat pisarza pogranicza*, „Pamiętnik Literacki” 1996, nr 87/1, s. 199–212.
- Wilkoń Aleksander, *Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Wolnicz-Pawłowska Ewa, *Antroponimia polska na Kresach południowo-wschodnich*, w: *Antroponimia słowiańska: materiały z IX OKO*, red. E. Wolnicz-Pawłowska, J. Duma, Warszawa 1996, s. 347–352.
- Wolnicz-Pawłowska Ewa, Szulowska Wanda, *Antroponimia polska na kresach południowo-wschodnich XV–XIX wiek*, Warszawa 1998.
- Брацка Марія, *Етнічна парадигма поезії «української школи» польського романтизму*, Київ 2009.
- Керста Розалія Й., *Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування*, Київ 1984.
- Кралуок Петро М., «Полонізовані козаки», w: П. М. Кралуок, *Козацька міфологія України: творці та епігони*, Харків 2016, s. 341–356.
- Пашаева Фирангиз, *Эволюция имени собственного в русской литературе XIX века и ее отражение в творчестве Ф. М. Достоевского*, Баку 2017.

-
- Серета Остап, Павлин Свенціцький у суспільному житті Галичини: до історії польського українофільства, в: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*, ред. М. Крикун, Львів 2006–2007, с. 475–486, www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/470Sereda.pdf [dostęp: 27.02.2021].
- Суперанская Александра В., *Справочник личных имен народов РСФСР*, Москва 1987.
- «Українська школа» в літературі та культурі українсько-польського пограниччя, ред. Р. Радишевський, Київ 2005.
- Усціновіч А.К., *Слоўнік асабовых уласных імён*, Мінск 2011.